

Informační etika 2

Distanční studijní text

Marek Timko

Opava 2019

Obor: Knihovnictví

Klíčová slova: Informační etika, informační mikroetika, informační makroetika, informační společnost, etické kodexy, knihovnické etické kodexy, novinářský kodex, etika reklamy, kauzy pro informační etiku.

Anotace: Cílem předmětu je seznámit studenty zejména s problematikou etických zásad v rovině tvorby, šíření a užití informací – etický kodex knihovníka, citační etika apod. Předmětem přednášek jsou také konkrétní kauzy, které se týkají informační etiky (právo na informace vs. ochrana soukromí, elektronické „šmírování“, obchodování s osobními údaji, svoboda projevu, problém cenzury, etické problémy reklamy, waporware, spamming, hoax, kyberaktivismus, informační systémy omezující lidskou svobodu, anonymní remailery, online gambling, agresivní počítačové hry, MUDs a chat, hacking a cracking).

Kromě mikroetických problémů bude reflexe zaměřena i na problémy makroetické (informační technologie a moc, digitální rozdělení společnosti, informační technologie a životní prostředí, etické problémy vývoje umělého života a umělé inteligence apod.).

Autor: **Mgr. Marek Timko, Ph.D.**

OBSAH

RYCHLÝ NÁHLED STUDIJNÍ OPORY	8
1 VÝVOJ A VYMEZENÍ INFORMAČNÍ ETIKY. CÍLE INFORMAČNÍ ETIKY A JEJÍ VÝZNAM.....	9
1.1 Vývoj a vymezení informační etiky (J. Činčera)	9
2 CHÁPÁNÍ INFORMAČNÍ ETIKY VE SVĚTĚ (R. CAPURRO)	13
2.1 Capurrovo pojetí informační etiky	13
2.2 Informační mikroetika a makroetika.....	14
3 INFORMAČNÍ ETIKA A INFORMAČNÍ TECHNIKA. INFORMAČNÍ TECHNOLOGIE A MOC	17
3.1 Informační etika a informační technika (evolučně ontologický pohled).....	18
3.2 Informační technologie a moc	19
3.2.1 Digitální rozdělení společnosti	20
4 ONTOLOGICKÉ UKOTVENÍ INFORMAČNÍ ETIKY. INFORMAČNÍ ETIKA A AXIOLOGIE. HODNOTA INFORMACE	22
4.1 Informační etika v kontextu evoluční ontologie a evoluční axiologie.....	22
5 ZÁSADY PRÁCE V INFOSFÉŘE. OBECNÉ ZÁSADY INFORMAČNÍ ETIKY	26
5.1 Zásady práce v infosféře (podle L. Floridiho)	27
5.2 Obecné zásady informační etiky	27
6 VYBRANÉ ETICKÉ KODEXY V INFORMAČNÍ ETICE	30
6.1 Obecná charakteristika etických kodexů v informační etice	30
6.1.1 Desatero počítačové etiky	31
6.1.2 Etický kodex ACM	32
6.1.3 Kodex Netiquette (netikety) Virginia Shea	33
6.1.4 Etický kodex novináře	34
7 ETICKÉ ASPEKTY REKLAMY.....	36
7.1 Etika reklamy – základní vymezení etických problémů	36
7.1.1 Otázka existence reklam a jejich působení	37
7.1.2 Problematičnost obsahu reklam	37
7.1.3 Způsob a forma prezentace reklam	39
7.2 Reklama a sexismus.....	39
7.2.1 Sexistická reklama – jejich 8 základních znaků	39
7.2.2 Kodex nesexistické reklamy	40

8 KNIHOVNICKÉ KODEXY	42
8.1. Etický kodex a jeho zavedení do knihovnické profese	42
8.1.1 S. R. Ranganathan a jeho význam pro profesní knihovnickou etiku	44
8.2 Kodex <i>Americké knihovnické asociace (ALA)</i>	45
8.3 Kodex etiky českých knihovníků	46
9 PROBLÉMOVÉ KAUZY INFORMAČNÍ ETIKY I.	49
9.1 Právo na informace	49
9.1.1 Právo na informace versus ochrana soukromí	50
9.2 Ochrana soukromí	51
9.2.1 Ochrana soukromí vs. zajištění bezpečnosti občanů	51
9.2.2 Ochrana soukromí vs. kontrola zaměstnanců	52
9.2.3 Dobrovolné zříkání se soukromí, elektronické „šmírování“	52
9.2.4 Obchodování s osobními údaji	53
9.3 Ochrana obchodního tajemství	53
9.3.1 Obchodní tajemství vs. veřejný zájem	54
10 PROBLÉMOVÉ KAUZY INFORMAČNÍ ETIKY II.	56
10.1 Ochrana duševního vlastnictví	56
10.1.1 Ochrana autorských práv vs. společenský zájem	57
10.1.2 Nejasnosti při dodržování autorských práv	58
10.1.3 Porušování citačních zásad	59
11 PROBLÉMOVÉ KAUZY INFORMAČNÍ ETIKY III.	61
11.1 Svoboda projevu	61
11.1.1 Cenzura vs. pornografie	63
11.1.2 Hate speech	64
11.1.3 Reklamy na zdraví škodlivé látky	65
11.1.4 Cenzura ve veřejných institucích	65
11.1.5 Informační exploze, šíření nadbytečných informací, problém spamu	66
11.1.6 Zamlžování reality, šíření zkreslených a nepřesných informací	68
11.1.7 Cyberstalking	69
12 PROBLÉMOVÉ KAUZY INFORMAČNÍ ETIKY IV.	71
12.1 Informační systémy omezující lidskou svobodu	71
12.1.1 Anonymní remailery	72
12.1.2 Online gambling	72
12.1.3 Agresivní počítačové hry	73

12.1.4 MUDs a chat	74
12.1.5 Hacking a cracking	74
PŘEHLED DOSTUPNÝCH IKON.....	78

Úvodem

Identifikační údaje

- 1. ročník bakalářského studia, typ: prezenční i kombinované

- autor textu: Mgr. Marek Timko, Ph.D.

- kontakt: marek.timko@fpf.slu.cz

- tel.+ **420 553 684 490**

- konzultační hodiny: *středa 10.00-12.00*

Anotace předmětu

Cílem předmětu je seznámit studenty zejména s problematikou etických zásad v rovině tvorby, šíření a užití informací – etický kodex knihovníka, citační etika apod. Předmětem přednášek jsou také konkrétní kauzy, které se týkají informační etiky.

Kromě mikroetických problémů bude reflexe zaměřena i na problémy makroetické (informační technologie a moc, digitální rozdělení společnosti, informační technologie a životní prostředí, etické problémy vývoje umělého života a umělé inteligence apod.).

V seminářích budou posluchači vedeni k samostatným úvahám zaměřeným např. na ochranu autorských práv, citační etiku, překážky a deformity i na etické problémy ve vztahu k novým informačním médiím a k informační společnosti. Kromě řešení dílčích etických problémů je cílem přednášek i semináře přispět k vytváření celkového etického profilu knihovníka, uživatele – čtenáře.

RYCHLÝ NÁHLED STUDIJNÍ OPORY

Jednotlivé kapitoly studijní opory korespondují s tématy jednotlivých přednášek kurzu *Informační etika 2*. Splnění cílů této opory, jako i úspěšné absolvování předmětu, předpokládá studium pramenných či interpretačních textů, na které jednotlivé kapitoly odkazují a které jsou také studentům přístupné online na oborovém webu. Otázky k zamyšlení či jednotlivé úkoly vychází právě z těchto textů, takže bez jejich studia není možné získat požadované znalosti.

Přednášky – a tedy i následující kapitoly – jsou prezentovány v tomto pořadí:

- 1.) Vývoj a vymezení informační etiky. Cíle informační etiky a její význam.
- 2.) Chápání informační etiky ve světě (R. Capurro).
- 3.) Informační etika a informační technika. Informační technologie a moc.
- 4.) Ontologické ukotvení informační etiky. Informace jako ontologická kategorie. Informační technologie a životní prostředí. Informační etika a axiologie. Hodnota informace (internalismus vs. externalismus).
- 5.) Zásady práce v infosféře. Obecné zásady informační etiky (koncepte L. Floridiho).
- 6.) Etické kodexy v informační etice (desatero počítačové etiky, kodex ACM, netiketa – *netiquette* Virginie Shea, novinářský kodex).
- 7.) Etické aspekty reklamy (propagace násilí, návykové látky, sexismus).
- 8.) Knihovnické kodexy – kodex ALA a Kodex etiky českých knihovníků).
- 9.) Právo na informace vs. ochrana soukromí. Problém elektronického „šmírování“. Obchodování s osobními údaji. Obchodní tajemství vs. veřejný zájem.
- 10.) Ochrana duševního vlastnictví. Ochrana autorských prav vs. společenský zájem. Porušování citačních zásad.
- 11.) Svoboda projevu. Problém cenzury. Etické problémy reklamy a zavádějících a lživých informací. Waporware, spamming, hoax. Kyberaktivismus.
- 12.) Informační systémy omezující lidskou svobodu. Anonymní remailery. Online gambling. Agresivní počítačové hry. MUDs a chat. Hacking a cracking.

1 VÝVOJ A VYMEZENÍ INFORMAČNÍ ETIKY. CÍLE INFORMAČNÍ ETIKY A JEJÍ VÝZNAM

RYCHLÝ NÁHLED KAPITOLY

První přednáška vychází z třetí kapitoly „Vývoj a vymezení informační etiky“ z vysokoškolských skript J. Činčery *Informační etika* (viz použitá literatura). Popisuje vývoj a vymezení informační etiky jako i její cíle. Uvádí rozdíly mezi informační etikou, počítačovou a síťovou etikou.

CÍLE KAPITOLY

- Charakterizovat vývoj, základní vymezení a předmět informační etiky;
- Popsat cíle informační etiky;
- Srovnat předmět informační etiky s počítačovou (a síťovou) etikou (uvést společné i rozdílné znaky).

KLÍČOVÁ SLOVA KAPITOLY

Informační etika, informace, počítačová etika, síťová etika (netiketa), knihovnictví, Karel Janoš, Rafael Capurro.

VÝKLADOVÁ ČÁST

Podle stručné charakteristiky Terminologické databáze knihovnictví a informační vědy (TDKIV) je informační etika: „*dílčí část etiky, která se zabývá morálními principy a pravidly souvisejícími se zpracováním informací. Informační etika dále zahrnuje etiku tvůrce informace (autorská etika), etiku zprostředkovatele informací a etiku uživatele informací.*“

1.1 Vývoj a vymezení informační etiky (J. Činčera)

Karel Janoš definoval informační etiku jako “*oblast morálky uplatňované při vzniku, šíření, transformaci, ukládání, vyhledávání, využívání a organizaci informací.*” Takto definovaný obor se dotýká bezprostředně žurnalistické oblasti, knihovnictví, informatiky, publikační činnosti, ale v širším měřítku i například učitelství, politiky, atd. Toto vyme-

zení informační etiky je ale současně v něčem zúžené, protože omezuje roli informační etiky na úkoly etiky profesní, totiž zvažování nejsprávnějších postupů informační praxe.

Počítačová etika (*computer ethics*), která je dnes s informační etikou nejčastěji zaměňována, je chápána jako analýza přirozenosti a společenských dopadů počítačové technologie a oprávnění politiky pro její etické užívání. To zhruba odpovídá Capurrovu pojetí informační etiky, které oproti Jarošovi rozšiřuje o historickou a filosofickou dimenzi. Podle něj je informační etika deskriptivní teorií, vysvětlující mocenské struktury ovlivňující přístup k informacím a tradicím v různých kulturách a epochách.

Informační etika má dále hodnotící rovinu, kritizující morální přístupy a tradice v informačním sektoru na individuální a kolektivní úrovni. Informační etika podle něj vysvětluje a hodnotí:

- Vývoj morálních hodnot v informační oblasti.
- Vytváření nových mocenských struktur v informační oblasti.
- Informační mýty.
- Skryté rozpory a záměry v informačních teoriích a praxi.
- Vývoj etických konfliktů v informační oblasti.
- Vývoj etických konfliktů v informační oblasti.

Sít'ová etika (zkráceně *netiketa*) je jakýmsi souborem – psaných či nepsaných – pravidel chování v prostředí internetu a internetové komunikace.

Přikláníme se k názoru, že informační etika je podmnožinou obecné etiky a že soudy, které vynáší, nesmí být v rozporu s obecnými etickými postuláty. Navíc nám připadá celá diskuse poněkud akademická: proč hledat nové etické teorie, když jich tady je už tolik, že se na nich nedokážeme shodnout? Internet jistě přinesl řadu nových podnětů a konfliktních situací, které by Immanuela Kanta asi nenapadly, informační etika jako disciplína získala po rozšíření internetu mocný nový dech. Na druhé straně: dobro a zlo zůstává stále stejné. Tak jako jsme v minulých staletích museli řešit, zda je správné se podřezávat, obtěžovat a okrádat či ne, řešíme dnes problémy virtuálního násilí, spammingu, cyberstalkingu, atd.

Budoucnost přinese nové technologie, nové technologie přinesou nové kulisy a kabáty pro staré známé tváře dobra a zla. Je třeba nenechat se jejich novými šaty fascinovat. Nová etika? Spíše lepší brýle.

SHRNUTÍ KAPITOLY

Informační etika je aplikovanou i profesní etickou disciplínou, která se zabývá morálními jevy, které souvisí s vytvářením, upravováním, přenosem, šířením, organizováním, ukládáním (či archivováním) a používáním informace. Zahrnuje v sobě jak aspekty autor-ské, tak i aspekty zprostředkovatelské a uživatelské.

Je obecnější než počítačová (či síťová) etika. V nějaké míře se dotýká (nebo by se alespoň dotýkat měla!) všech profesí, ve kterých se pracuje s informacemi v tom nejširším slova smyslu (knihovnická etika, počítačová etika, síťová etika, učitelská etika, medicínská etika, podnikatelská etika atd.).

OTÁZKY

Co je předmětem informační etiky?

Jak se liší předmět informační etiky od počítačové etiky?

Jak definuje předmět informační etiky Karel Janoš?

O jaká další pojetí informační etiky rozšiřuje R. Capurro ve srovnání s pojetím pojetí K. Janoše?

Čím se podle Vás zabývá síťová etika (netiketa)?

DALŠÍ ZDROJE

ČINČERA, Jan. *Informační etika: sylabus k bakalářskému studiu informační etiky*. 1. vydání. Brno: Masarykova univerzita, 2002. 81 s. ISBN 80-210-2981-1.

JANOŠ, Karel. *Informační etika*. Praha: Univerzita Karlova, 1993. 134 s.

MOOR, James H. „What Is Computer Ethics. In Baird, R. M., Reagan, R., Rosenbaum, S. E. *Cyberethics: social and moral issues in the computer age*. New York: Prometheus Books, 2000. S. 23.

CAPURRO, Raffael. Ethical Challenges of the Information Society in the 21st Century.
[WWW dokument] <http://v.hbi-stuttgart.de/~capurro/EEI21.htm>. Poslední aktualizace
17.2. 2001. Stav ze dne 1.10.2001.

2 CHÁPÁNÍ INFORMAČNÍ ETIKY VE SVĚTĚ (R. CAPURRO)

RYCHLÝ NÁHLED KAPITOLY

Druhá přednáška vychází z třetí kapitoly „Vývoj a vymezení informační etiky“ z vysokoškolských skript J. Činčery *Informační etika* (viz použitá literatura). Popisuje pojetí informační etiky jednoho ze zakladatelů této filosofické disciplíny ve světě Rafaela Capurra. Také popisuje rozdělení problémů informační etiky na problémy mikroetické a makroetické (podle J. Ladda). Popisují se zde diskuse o nových fenoménech informační etiky v kontextu internetového prostředí, které přináší nové pohledy, úkoly i cíle.

CÍLE KAPITOLY

- Charakterizovat informační etiku podle R. Capurra v dějinném kontextu;
- Popsat vztah mikroetických a makroetických problémů (podle J. Ladda);
- Vymezit předmět informační etiky od předmětu počítačové etiky.

KLÍČOVÁ SLOVA KAPITOLY

Informační etika, počítačová etika, informační mikroetika, informační makroetika.

VÝKLADOVÁ ČÁST

2.1 Capurrovo pojetí informační etiky

Z Capurrova hlediska má informační etika své kořeny již ve starověku, v dějinách západní tradice jsou jejími hlavními výzvami problematika *svobody projevu* (antika), *svoboda tisku* (novověk) a *svobodného přístupu* (současnost).

Předmětem informační etiky tak není jen správnost či nesprávnost určitého způsobu zacházení s informacemi, ale i širší dopady určitých struktur používaných k transformaci informací. To koresponduje s Laddovým a Capurrovým rozlišováním mezi mikroetikou a makroetikou.

2.2 Informační mikroetika a makroetika

Mikroetické problémy jsou problémy, související s vlastní informační prací a individuálním chováním (tedy například ochrana soukromí, ochrana duševního vlastnictví, atd.). *Makroetické* problémy souvisejí s dopady informačních technologií na společnost, tedy například s problémem nerovného přístupu k informacím (digital dividing), zranitelností informační společnosti, atd. Podle Ladda [13] je předmětem makroetiky morální posuzování norem, praktik, institucí a zákonů, které jsou budovány na bázi mikroetiky. Zejména hledisko společenských dopadů internetu se stává v posledních letech součástí každé práce o informační etice.

Informační etika na úrovni makroetiky částečně splývá s informační vědou, zkoumající životní cyklus informace. Ve vyjádření svých hlavních témat se protíná také s politikou, sociologií a právem. Ve zúženém pohledu mikroetiky je někdy chápána pouze jako počítačová etika (computer ethics), etika počítačových sítí (cyberethics), knihovnická etika, novinářská etika, atd. Etické zvažování informační praxe probíhalo a probíhá na několika rovinách současně: na rovině politické filosofie od antiky, na úrovni žurnalistiky od devatenáctého století, na rovině knihovnické praxe nejméně od počátku dvacátého století, na úrovni počítačové etiky zhruba od sedmdesátých let dvacátého století. Informační etika je tedy jakousi snahou o zahrnutí všech těchto dílčích analýz pod společnou hlavičku ve jménu přesvědčení, že ve všech zmíněných oblastech jsou základní diskutované etické problémy v zásadě stejné.

Znamená informační etika a problémy, které popisuje, výzvu klasickým etickým teoriím, nebo jde o pouhou aplikaci obecné etiky do informačního prostředí? O vztahu mezi obecnou etikou a informační etikou vedli v roce 1996 spor Kristyna Gorniak a Geoff Walsham. Podle Kristyny Gorniak představují nové fenomény související s internetem natolik závažné změny, že vyvolávají potřebu vzniku nové etické teorie. Po nové etické teorii volá i Ladd. Nové technologie vždy přinášejí nové etické problémy, které nebyly dříve předvídatelné. Výsledkem je zaostávání obecné etiky za praxí a jisté morální vakuum, do kterého se tváří v tvář novým skutečnostem dostáváme. Oproti tomu Walsham považuje stávající etické teorie za dostačující. O určitý kompromis se snaží Moor. Podle něj je počítačová etika zvláštní obor studia, který je ovšem na obecné etice závislý: *“Ačkoliv je počítačová etika obor mezi vědou a etikou a je na nich závislá, je také svéprávnou disciplínou, která poskytuje terminologii pro porozumění a politiku pro užívání počítačové technologie.”*

SHRNUTÍ KAPITOLY

Podle Rafaela Capurra je informační etiku možné vnímat nejenom z hlediska současného, ale i z hlediska historického. Ve starověku byla základním problémem svoboda projevu, v novověku svoboda tisku, v současnosti svoboda přístupu k informacím (zejména skrze internetové prostředí).

Problémy informační etiky můžeme dělit do dvou oblastí:

1.) *problémy mikroetické* – týkají se jednotlivce a jeho chování v infosféře;

2.) *problémy makroetické* – týkají se společenských dopadů práce s informací v infosféře (internet, sociální sítě na internetu, vliv digitálních technologií na společnost, digitální rozdělení společnosti apod.).

OTÁZKY

Jak vnímá předmět informační etiky R. Capurro z historického hlediska?

Jakými problémy se zabývá informační mikroetika?

Jakými problémy se zabývá informační makroetika?

Přijdou vám závažnější problémy informační mikroetiky nebo informační makroetiky?
Pokuste se zdůvodnit své stanovisko.

DALŠÍ ZDROJE

LADD, John. Ethics and the Computer World: A New Challenge For Philosophers. In Baird, R. M., Reagan, R., Rosenbaum, S. E. *Cyberethics: social and moral issues in the computer age*. New York: Prometheus Books, 2000.

CAPURRO, Raffael. *Moral Issues in Information Science*. [WWW dokument] <http://www.capurro.de/moral.htm>. Poslední aktualizace 12.5. 2001. Stav ze dne 1.10.2001.

ČINČERA, Jan. *Informační etika: sylabus k bakalářskému studiu informační etiky*. 1. vydání. Brno: Masarykova univerzita, 2002. 81 s. ISBN 80-210-2981-1.

ROGERSON, Simon, BYNUM, Terrell Ward. *Information Ethics: The Second Generation*. [WWW dokument]

MOOR, James H. What Is Computer Ethics. In Baird, R. M., Reagan, R., Rosenbaum, S. E. *Cyberethics: social and moral issues in the computer age*. New York: Prometheus Books, 2000.

3 INFORMAČNÍ ETIKA A INFORMAČNÍ TECHNIKA. INFORMAČNÍ TECHNOLOGIE A MOC

RYCHLÝ NÁHLED KAPITOLY

Ve své první části se přednáška se zabývá vztahem informační etiky a informační techniky. Reflexe je zaměřena zejména na evolučně ontologickou reflexi informační techniky a informačních technologií z pohledu 3 základních typů environmentální zátěže. V přednášce vycházíme především z etické reflexe informační techniky Josefa Šmajse (nar. 1938), které uveřejnil ve svých publikacích, nejnověji v knize *Fenomén techniky* (viz použitá literatura).

V druhé části přednášky se zabýváme vzájemným vztahem informačních technologií a moci. Vysvětlujeme také pojem digitální rozdělení (*digital dividing*) společnosti. Tady vycházíme z příslušné kapitoly publikace Jana Činčery *Informační etika* (s. 62–64, viz použitá literatura).

CÍLE KAPITOLY

- Charakterizovat informační etiku ve vztahu k informační technice;
- Reflektovat hodnotovou neutralitu techniky v kontextu evoluční ontologie;
- Reflektovat evolučně ontologické pojetí informační techniky ve vztahu k etice;
- Popsat tři stupně environmentální zátěže informační techniky;
- Charakterizovat vzájemný vztah informační techniky a moc;
- Vysvětlit význam pojmu digitální rozdělení (*digital dividing*) společnosti.

KLÍČOVÁ SLOVA KAPITOLY

Informační etika, informační technika, informační technologie, evoluční ontologie, hodnotová neutralita techniky, environmentální zátěž techniky, ekologizace techniky, *digital dividing*.

3.1 Informační etika a informační technika (evolučně ontologický pohled)

Slovo technika je odvozeno od řeckého slova *techné*, které původně označovalo nějakou dovednost či zručnost. Technika tak byla od začátku jakýmsi prostředkem (nástrojem) k dosažení určitého cíle, záměru. Zároveň je technika už od myšlení starého Řecka vnímaná jako opozitum k slovu příroda, řecky *fýsis*. Technika je něco, co vzniká v lidské kultuře, čemu se člověk musí učit (manipulace, ovládnání atd.), co není záležitostí samozřejmou a vrozenou a tedy je i sociokulturně podmíněná. Tradiční (antropocentrické) myšlení vnímá techniku hodnotově neutrálně, její hodnocení, resp. etické hodnocení jejího použití je až záležitostí dodatečnou v kontextu záměru či cíle použití. Technika pro tradiční myšlení tedy není sama o sobě ani dobrá, ani špatná, ale její hodnotící soud přichází vždy až v důsledku jejího konkrétního použití.

Jedním ze zásadních témat v kontextu informační společnosti je vztah etiky a informačních technologií (resp. informační techniky). Je informační technika hodnotově neutrální? Nebo je vždycky nějak hodnotově „zatížená“? Klasický antropocentrický přístup v etice vnímá techniku jako hodnotově neutrální. Tedy její hodnotový „akcent“ je důsledkem funkcionality, tedy toho, s jakým záměrem techniku používáme, nebo jaké důsledky použití techniky přináší.

Evoluční ontologie vnímá hodnotu informační techniky v kontextu globální ekologické krize. Ptá se tedy: je samotná existence informační techniky (či techniky obecně) hodnotově neutrální ve vztahu k přírodnímu prostředí obecně? Tradiční (antropocentrická) etika ze samotné existence techniky nevyvozuje žádné hodnotové soudy či závěry. Evoluční ontologie ale upozorňuje, že samotná existence informační techniky, jako i její fungování, eticky neutrální není. Představuje totiž tři podoby environmentálním zátěže.

První environmentální zátěží, je zátěž materiálová – informační techniku jsme schopni vytvářet či vyrábět, jenom když ji máme z „čeho“ vytvářet/vyrábět. A to jsme schopni jenom vytěžováním přírodních zdrojů (většina hardwarových komponentů informační techniky je z plastu nebo z kovu, takže jde o neobnovitelné přírodní zdroje). Abychom mohli nějakou informační techniku vyrobit, musíme z přírody vytěžit suroviny – a tím už vždy dochází k změně přírodní uspořádanosti, a to k změně, která představuje snížení přírodní uspořádanosti (tu můžeme chápat jako entropizační nebo destruktivní), tedy zákonitě dochází k změně, k transformaci přírodní uspořádanosti (informace) na uspořádanost technickou (tedy sociokulturní).

Druhou environmentální zátěží je zátěž energetická. Abychom mohli informační techniku používat, potřebujeme do ní dodávat energii. A tu energii musíme odněkud získat, resp. ji vyrobit. Počítač musí být připojen k zdroji elektrické energie, stejně tak notebook, tablet či mobilní telefon, který když se nám po nějakém čase vybije, tak ho musíme zase

dobít. Vystává tedy otázka jakým způsobem tu elektrickou energii vyrobíme. Je známou skutečností, že i mazání nevyžádané pošty v naší e-mailové schránce představuje energetickou zátěž, kterou umíme převést na uhlíkovou stopu. Tedy že i zvyšování uspořádanosti v naší e-mailové poště představuje jistý energetický výdej – čím víc času při té otravné práci strávíme, tím víc energie spotřebujeme.

Třetím stupněm environmentální zátěže představuje zátěž odpadová. Informační technologie jsou z převážné většiny vyrobené z plastu a kovů. Oboje je špatně recykluje, i když v případě informačních technologií zemná pro jejich expanzivní a rychlý (podle Moorova „zákonu“ dokonce exponenciálně rychlý!) vývoj a zatím neustále postupující miniaturizaci. Součástky z vašeho současného tabletu či chytrého telefonu už pro další typy budou pro svoji příliš velkou „rozměrnost“ a příliš malou provozní rychlost či paměťovou kapacitu nepoužitelné. A co se nedá opakovaně použít, to se vyhodí či vyveze někam, kde to nebude na očích (typickým příkladem jsou méně vyspělé země). Tyto součástky ale často obsahují chemické látky v takových koncentracích či toxicitě, že pokud se „rozkládají“ ve volné přírodě, tak jí znečišťují a tak ohrožují nejenom zdraví člověka, ale i ostatních živých organismů. V publikaci *Malé pojednání o poklidnému růstu* (česky 2012) její autor Serge Latouche uvádí, že: „Každoročně je na skládky třetího světa převezeno 150 mil. Počítačů (do Nigérie směřuje každý měsíc 500 lodí), přestože obsahují těžké a toxické kovy (rtuť, kadmium, olovo).“ Je tato environmentální zátěž nerecyklovatelným odpadem nějak eticky obhájitelná? Jaké argumenty nabízí antropocentrická etika a jaké biocentrická (ekocentrická či infocentrická) etika?

Jedním z možných řešení, které evoluční ontologie nabízí, je tzv. *ekologizace techniky*, tzn. vytváření a vyrábění takové techniky, které bude s přírodními systémy (s přirozenou uspořádaností) dlouhodobě slučitelná, kompatibilní a která bude pro přírodu představovat jenom minimální environmentální zátěž (ideálně nulovou).

3.2 Informační technologie a moc

Informační technologie jsou vždy v úzkém spojení s mocenskými vztahy. Mohl by se v Německu objevit Hitler nebýt rozhlasu, který přenášel davům jeho vystoupení? Udržel by se Stalin až do smrti, nebýt filmu a tisku, který vytvářel kult jeho osobnosti? V případě internetu můžeme doufat, že posílí šance veřejnosti spolupodílet se na rozhodování a vystaví správní orgány mnohem účinnější kontrole, než je tomu dnes. Internet může umožnit přechod vyspělého světa k určitým formám participační či přímé demokracie. Na druhé straně může být internet zneužíván státní mocí pro účinnější dozor nad občany, může být dokonalou realizací Orwellovy obrazovky. Pokud budeme považovat demokracii za pozitivní hodnotu a totalitu za negativní, jaké informační technologie můžeme z hlediska jejich slučitelnosti s nějakou podobou uspořádání společnosti považovat za dobré a jaké za špatné?

V informační společnosti dojde k jistému přeskupení moci: část svého vlivu ztratí národní státy, které nebudou schopny kontrolovat všechny finanční toky svých občanů a budou muset ustupovat mezinárodním silám, naopak získají nadnárodní společnosti a občanská sdružení. Dojde také k určitému setření národních identit. Jak hodnotit tyto dopady? Byly by bez globálních informačních technologií možné?

3.2.1 DIGITÁLNÍ ROZDĚLENÍ SPOLEČNOSTI

Informační technologie nejenom spojují (globální vesnice), ale také rozdělují. Ti, kteří mají k technologii přístup (*information rich*), jsou vždy zvýhodněni proti těm, kteří jej nemají (*information poor*). Internet dává lidem mnohé možnosti, ty ale stále nemůže využívat zhruba devadesát procent lidstva (internet má dnes zhruba šest set miliónů uživatelů). Nehrozí spíše, že internet rozdělí svět na privilegované obyvatele první třídy a na ty ostatní? Zkušenosti dále ukazují, že zavedení internetu přivádí do méně vyspělých regionů nové investice, které ale nejsou rozloženy rovnoměrně: nejvíce vydělávají ti, kteří na tom už dříve byli nejlépe (např. v chudších regionech vydělávají zejména větší města). Pokusy zavádět internet do nejchudších regionů, jako je třeba subsaharská Afrika, naráží na tolik bariér, že je otázkou, zda by nebylo užitečnější volit jinou formu rozvojové pomoci.

Otázky vyvolávají například i dopady televize na jiné kulturní oblasti. Pomáhá satelitní televize spíše globálnímu porozumění, nebo růstu mezikulturního antagonizmu? Jak jsou moderní informační technologie slučitelné s kulturami, které vznikly na jiných základech než evropská civilizace? Jakým způsobem mění internet islámskou, jihoamerickou, indickou či čínskou kulturu? Nehrozí v důsledku globální komunikace setření všech kulturních specifik?

SHRNUTÍ KAPITOLY

Kapitola se ve své první části zabývá vztahem informační etiky k informační technice z pohledu evoluční ontologie. Informační technologie už v současnosti není možná vnímat pod primátem tradiční antropocentrické etiky jako hodnotově neutrální, ale pod primátem situace existenciálního ohrožení – pod primátem globální ekologické krize. V přednášce také prezentujeme tři stupně environmentální zátěže techniky, potažmo techniky informační – zátěž materiálová, zátěž energetická a zátěž odpadová. Jako jisté řešení se nabízí ekologizace techniky, která by ve výsledku představovala vyšší kompatibilitu s přírodními systémy, nižší environmentální zátěž techniky na přírodu.

V druhé části kapitoly se zabýváme vzájemným vztahem informační techniky a moci (jak u jednotlivce, tak i ve společnosti). Poukazujeme na možné zneužití informačních technologií. Vysvětlujeme také pojem digitálního rozdělení společnosti a popisujeme jej jako možnou novou formu pro vytváření nerovností, ovládnutí a diskriminace ve společnosti.

OTÁZKY

Jak vnímá hodnotu techniky tradiční (antropocentrické) myšlení?

Jak vnímá hodnotovou neutralitu techniky evoluční ontologie?

Jaké jsou tři základní environmentální zátěže současných informačních technologií?

Je podle Vás možné informační techniku ekologizovat, resp. snížit její environmentální zátěž? Jak?

Jaký je vzájemný vztah informačních technologií a moci z pohledu informační makroetiky?

Jak byste vysvětlili pojem digital dividing? Na kterou stranu digitálního rozdělení společnosti byste se situovali a proč?

DALŠÍ ZDROJE

ČINČERA, Jan. *Informační etika: sylabus k bakalářskému studiu informační etiky*. 1. vydání. Brno: Masarykova univerzita, 2002. 81 s. ISBN 80-210-2981-1.

ŠMAJS, Josef. *Fenomén technika*. 1. vyd. Brno: Doplněk, 2016. 228 s. ISBN 978-80-7239-330-5.

Šmajš, J. *Filosofie – obrat k Zemi: evolučněontologická reflexe přírody, kultury, techniky a lidského poznání*. Praha: Academia, 2008.

Šmajš, J. *Filosofie psaná kurzívou: rozhlasové ekologické eseje*. Brno: Doplněk, 2003.

Šmajš, J. *Ohrožená kultura*. Brno: Masarykova univerzita v Brně, 1995.

4 ONTOLOGICKÉ UKOTVENÍ INFORMAČNÍ ETIKY. INFORMAČNÍ ETIKA A AXIOLOGIE. HODNOTA INFORMACE

RYCHLÝ NÁHLED KAPITOLY

Přednáška se zabývá reflexí ontologického ukotvení etiky, potažmo informační etiky. Charakteristika informační etiky se prezentuje v kontextu axiologického (hodnotového) ukotvení. Z pohledu evoluční axiologie se podíváme i na evolučně ontologickou reflexi inherentní hodnoty informace.

CÍLE KAPITOLY

- Charakterizovat ontologické ukotvení etiky obecné i informační;
 - Charakterizovat předmět axiologie jako filosofické teorie hodnot;
 - Reflektovat možnou inherentní hodnotu informace.
-

KLÍČOVÁ SLOVA KAPITOLY

Evoluční ontologie, evoluční axiologie, etické hodnoty, informační etika, antropocentrická etika, biocentrismus, infocentrismus, ontocentrismus.

VÝKLADOVÁ ČÁST

4.1 Informační etika v kontextu evoluční ontologie a evoluční axiologie

Položme si otázku: Je informace dobrá? Je informace hodnotou? Jaký vztah je mezi informací/entropií a dobrem/zlem?

Tradiční přístup etiky – v rámci západního myšlení – je antropocentrický. To, co je dobré či špatné, tedy to, co je hodnotou a to co hodnotou není, o tom můžeme primárně

uvažovat jenom z hlediska sebe sama, tedy z hlediska lidského pohledu, z hlediska lidského postoje a lidské zkušenosti. To je základní výchozí pozicí, to je základní (vše)lidskou situací. Ale pozor, to ještě (nutně) neznamená, že je to i závěr etické reflexe či etického hodnocení! Antropocentrická etika považuje za morální subjekt – tedy za subjekt, který může být předmětem etické reflexe – jenom lidskou bytost. Etický vztah je pak primárně vztahem člověka k člověku (k lidem či k lidské společnosti), nebo k sobě samému. Pokud je předmětem etické reflexe i mimo-lidské (např. zvířecí, rostlinné či neživé), pak jenom z ohledem na lidské zájmy a potřeby.

Etika – v kontextu západního myšlení – je disciplínou praktické filosofie, která se snaží reflektovat lidské chování z pozice hodnocení dobré/špatné. Abychom mohli mluvit o etice, musíme uvažovat o tom, jak vnímáme pojem *hodnoty* (filosofická disciplína, která se zabývá hodnotami se nazývá axiologie). Tradiční axiologie vychází právě ze substančních ontologických modelů skutečnosti a z antropocentrického pohledu na morální závaznost. Předpokládá tedy, že ty „pravé“ hodnoty, o které by měl člověk ve svém životě usilovat či je dokonce dosáhnout, jsou věčné, stálé a neměnné (analogicky k adjektivům, které jsou vlastní samotné kategorii substance).

V současnosti se tento pojem často redukuje na význam hodnoty vyčíslitelné kvantitativně. Hodnotu pak můžeme vnímat jako něco, co má svoji cenu (na trhu směny). Ale v našem životě jsou věci, události a zkušenosti, které takto vyčíslitelné principiálně nejsou. Můžeme si představit, že hodnotou je něco, co je z nějakého důvodu vzácné či výjimečné, co není úplně samozřejmé, čeho je potřeba, co je možná dokonce nutné pro naši (spokojenou či šťastnou) existenci individuální či společenskou... i když s vědomím toho, že to hodnotné, pokud má mít pro nás nějakou cenu, není v neomezeném množství, v neomezeném přístupu k tomu. I když ne vždycky si jsme si schopni tohle uvědomit. Říká se, že hodnotu zdraví si nejvíce uvědomujeme v situaci nemoci, hodnotu lásky, když o ní přicházíme, hodnotu života v situaci uvědomění si jeho konečnosti. Zároveň hodnotu vnímáme jako něco žádoucího, jako něco, co je žádoucí a o co bychom měli (museli?) ve svém životě usilovat. Může být pro etickou reflexi hodnotou, tedy něčím žádoucím informace?

V informační etice se můžeme potkat i s přístupem, kdy je kategorie hodnoty vnímaná v kontextu informace/entropie, tedy že uspořádanost či zvyšování uspořádanosti je dobré, neuspořádanost (entropie), či snižování uspořádanosti, je vnímaná jako špatná. Tenhle přístup je ale velmi problematický z důvodu kontextuální ukotvenosti a tedy i relativity uspořádanosti/neuspořádanosti. Evoluční ontologie nevnímá informaci (míru uspořádanosti) jako substanci, teda jako něco, co by bylo věčné, stálé a neměnné, ale jako proces kvalitativní změny. Entropizace je přirozeným procesem evoluce, nemůžeme tedy hodnotu informace abstrahovat od hodnoty entropie. Jde o kategorie vzájemně se prolínající.

A můžeme uvažovat o hodnotě informace jako o *hodnotě inherentní* (hodnotě samé ,o sobě‘, tedy ne jenom o hodnotě ,pro nás‘)?

Evoluční ontologie interpretuje skutečnost podle dvou typů evoluce: 1.) evoluce přírodní – od Velkého třesku po současné rozpínání vesmíru, v rámci existence naší planety z pozemskou přírodou živou i neživou a 2.) evoluce sociokulturní – od záměrné lidské aktivity (našich hominidních předků). Informaci vnímá jako uspořádanost skutečnosti (přírodní nebo kulturní). Jakou hodnotu pro nás ale tahle uspořádanost může mít? A můžeme jednoduše říct, že to, co je nějakým způsobem uspořádané je vždy i nějakou mírou dobra?

Jelikož skutečnost je skutečností vyvíjející se i to, co je hodnotou je výsledkem evolučních procesů, které jsou jedinečné a neopakovatelné. Primát mají informace přírodní, jednak pro svoji dlouhodobou a sofistikovanou formu a udržitelnost, jednak jako existenční předpoklad pro existenci člověka a jeho lidské sociokulturní uspořádanosti. Člověk a jeho kulturu totiž nevnímá jako nějaký logický důsledek vývoje. Existence lidského druhu i jeho kultury je na přírodě a tedy i na přírodní uspořádanosti (informaci) plně závislá. Bez přírody by neexistoval ani člověk, ani jeho kultura. Přirozené uspořádanosti tak evoluční ontologie – a zprostředkovaně tedy i evoluční axiologie – přisuzuje hodnotu vnitřní (inherentní).

Z pohledu evoluční axiologie má tedy inherentní hodnotu veškerá uspořádanost (informace), která vzniká jako důsledek evolučního procesu. Takže inherentní hodnotu má nejenom člověk, společnost a jeho kultura, ale i zvířata, rostliny, neživá příroda, planety, hvězdy, vesmír... ten je totiž vlastně tím jediným a posledním (možným) „domovem“ pro všechny formy bytí.

SHRnutí KAPITOLY

Přednáška nabízí filosofickou reflexi ontologického ukotvení (nejenom antropocentrické) etiky, ale také etiky informační. Charakteristika informační etiky se podává v kontextu axiologického (hodnotového) ontologického ukotvení. Z pohledu evoluční axiologie jsme ukázali i na evolučně ontologickou reflexi inherentní hodnoty informace. Hodnota informace je tady daná specifickým evolučním procesem, který vedl/vede k danému typu uspořádanosti (přírodní či sociokulturní).

OTÁZKY

Jaká je výchozí pozice (tradiční) antropocentrické etiky?

Jaké je základní kritérium pro hodnocení uspořádanosti v rámci evoluční axiologie?

Jak interpretuje hodnotu evoluční ontologie, potažmo evoluční axiologie?

Je možné uvažovat o hierarchickém modelu hodnot či o tzv. nejvyšší (absolutní) hodnotě v kontextu evoluční axiologie?

Jak byste argumentovali v prospěch primátu hodnoty přírodní informace nad hodnotou sociokulturní? A jak v prospěch primátu hodnoty formace sociokulturní?

DALŠÍ ZDROJE

TIMKO, Marek. *K problému hodnoty přírody (z pohledu evoluční ontologie)*. 1. vydání. Praha: Obec spisovatelů, 2011. s. 151-157, 228 s. ISBN 978-80-904218-8-2.

ŠMAJS, Josef. *Filosofie – obrat k Zemi: evolučně ontologická reflexe přírody, kultury, techniky a lidského poznání*. Praha: Academia, 2008. 432 s. ISBN 978-80-200-1639-3.

5 ZÁSADY PRÁCE V INFOSFÉŘE. OBECNÉ ZÁSADY INFORMAČNÍ ETIKY

RYCHLÝ NÁHLED KAPITOLY

Pátá přednáška se zabývá pojetím informační etiky zakladatele oboru filosofie informace a také i informační etika, italského filosofa a logika, toho času působícího na Oxfordské univerzitě – Luciana Floridiho (nar. 1964). Floridi své informačně etické pojetí shrnuje do tzv. obecného etického kodexu pro práci v infosféře. V této kapitole si představíme i obecné zásady informační etiky a poukážeme na jejich vnitřní rozpory.

CÍLE KAPITOLY

- Popsat podstatu Floridiho koncepce informační etiky, konkrétně jeho etických zásad pro práci v infosféře.
 - Uvést a stručně charakterizovat jeho obecné zásady informační etiky a poukázat na jeho problematická místa.
-

KLÍČOVÁ SLOVA KAPITOLY

Informační etika, infosféra, Luciano Floridi, obecné zásady informační etiky.

VÝKLADOVÁ ČÁST

Přednáška vychází z vybraných kapitol publikace Jana Činčery *Informační etika* (s. 24–25, viz použitá literatura).

5.1 Zásady práce v infosféře (podle L. Floridiho)

Je možné najít zásady nějakého obecného etického kodexu pro informační oblast? Oxfordský filosof Luciano Floridi (viz použitá literatura) se pokusil takový obecný kodex shrnout do čtyř bodů:

1. V infosféře nesmí být způsobována entropie.
2. Infosféra by měla být chráněna před entropií.
3. Entropie by měla být odstraněna z infosféry.
4. Informační bohatství by mělo v infosféře být podporováno jeho šířením (kvantita informací), zdokonalováním (kvalita informací) a obohacováním (informační různost).

Etický kodex Luciana Floridiho, ač jinak pozoruhodný, ovšem zdůrazňuje především hodnotu šíření pravdivých informací, což je sice důležité hledisko, ale pro etické posuzování jen jedno z možných.

Jako možný problém se ukazuje nemožnost (absolutního) odstranění entropie ze systému, jelikož entropie při práci s jejím odstraňováním pořád narůstá (do vnějšího prostředí se uvolňuje teplo, které zpětně nelze nijak efektivně využít).

5.2 Obecné zásady informační etiky

Určité obecně sdílené principy mezi kodexy informační etiky (viz další kapitoly) ale jistě existují. Současně je vidět, že celá řada kauz informační etiky leží na rovině střetů mezi některými z těchto principů:

1. Informace by měly být volně šířeny.
2. Šíření informací by nemělo znamenat pro nikoho újmu.
3. Nepravdivé informace by neměly být šířeny.
4. Generovat nové informace je žádoucí.
5. Každý je odpovědný za důsledky svého jednání v informační oblasti.

V praxi se tak dostávají do vzájemného rozporu zejména tyto principy:

- První princip se čtvrtým (ochrana autorských práv – volná reprodukce informací může podvázat tvůrčí činnost).
- První princip se druhým (ochrana soukromí, obchodní tajemství, státní tajemství).
- První princip se třetím (je obtížné rozeznat, co je pravdivé a co ne).

- První bod s pátým (odpovědnost může podvazovat volný tok informací).
- Druhý bod se čtvrtým (například investigativní žurnalistika, právo vědět).

Tyto základní principy informační etiky jsou obecně vyjádřeny v některých základních lidských právech či některou ze základních lidských svobod:

- Právo na informace.
- Právo na soukromí.
- Ochrana obchodního tajemství.
- Ochrana duševního vlastnictví.
- Svoboda projevu.

Tohoto rozdělení se budeme držet i v dalších kapitolách, podávajících přehled konkrétních i modelových kauz informační etiky.

SHRNUTÍ KAPITOLY

Kapitola prezentuje Floridiho pojetí zásad práce v infospféře. Poukazuje na nemožnost absolutní realizace z důvodu faktické (fyzikální) nemožnosti odstranit ze systému entropii tak, aby její míra byla minimální (nulová). Prezentuje také obecné zásady informační etiky, přičemž poukazuje na jeho jisté vnitřní rozpory.

OTÁZKY

Jak byste charakterizovali obecné zásady práce v infospféře podle L. Floridiho? Jaká jsou jejich problematická místa?

V čem spočívají vnitřní rozpory obecných zásad informační etiky?

Je podle Vás možné vytvořit eticky bezrozporný etický kodex v kontextu práce v infospféře?

DALŠÍ ZDROJE

CAPURRO, Rafael. *Ethical Challenges of the Information Society in the 21st Century*. [www dokument] [http://v. hbi-stuttgart.de/~capurro/EEI21.htm](http://v.hbi-stuttgart.de/~capurro/EEI21.htm). Poslední aktualizace 17. 2. 2001. Stav ze dne 1. 10. 2001.

ČINČERA, Jan. *Informační etika: sylabus k bakalářskému studiu informační etiky*. 1. vydání. Brno: Masarykova univerzita, 2002. 81 s. ISBN 80-210-2981-1.

6 VYBRANÉ ETICKÉ KODEXY V INFORMAČNÍ ETICE

RYCHLÝ NÁHLED KAPITOLY

Šestá přednáška se zabývá stručnou charakteristikou nejznámějších etických kodexů v zahraničí. Seznamuje s etickým kodexem *Desatera počítačové etiky*, s etickým kodexem *Asociace pro výpočetní techniku* (kodex ACM), s etickým kodexem síťové etiky – *netikety* Virginie Shea, ale také i s *novinářským kodexem*. Kromě stručného představení jednotlivých etických kodexů se pokusíme i o jejich kritickou reflexi s důrazem na jejich problematická či kontroverzní místa.

Přednáška vychází z vybraných kapitol publikace Jana Činčery *Informační etika* (s. 21–25, viz použitá literatura).

CÍLE KAPITOLY

- Obecná charakteristika etických kodexů v informační etice;
 - Charakteristika vybraných etických kodexů v informační etice;
 - Reflexe problematických (či kontroverzních) míst v konkrétních etických kodexech.
-

KLÍČOVÁ SLOVA KAPITOLY

Etický kodex, Desatero počítačové etiky, etický kodex Asociace pro výpočetní techniku (kodex ACM), etický kodex síťové etiky – netiketa, novinářský kodex.

VÝKLADOVÁ ČÁST

6.1 Obecná charakteristika etických kodexů v informační etice

Kodifikace určitých pravidel správného jednání v informační praxi probíhá na několika rovinách:

- Formou právních norem již od osmnáctého století – například tiskový zákon, zákon o svobodě informací, o ochraně osobních údajů, autorský zákon, atd.
- Formou mezinárodních úmluv – v oblasti deklarovaných lidských práv zejména právo na informace, právo na ochranu soukromí, svoboda projevu, tisku, atd.
- Formou profesních kodexů v novinářské, knihovnické či infromatické oblasti.

V následujícím textu se pokusíme stručně přiblížit několik kodexů z různých oblasti nakládání s informacemi: **Desatero počítačové etiky** *Institutu pro počítačovou etiku, kodex Asociace pro výpočetní techniku (ACM)* a zásady síťové etiky (**netiquette**) od Virginie Shea.

6.1.1 DESATERO POČÍTAČOVÉ ETIKY

Desatero počítačové etiky *Institutu pro počítačovou etiku* Brookings Institution ve Washingtonu (Zatuška, viz použitá literatura) je silně ovlivněno křesťanským Desaterem.

Znění kodexu (v českém překladu) je následující:

Desatero počítačové etiky

- 1.) Nepoužiješ počítače, abys uškodil jinému člověku.
- 2.) Nebudeš rušit jiné při práci s počítačem.
- 3.) Nebudeš slídit v cizích počítačových souborech.
- 4.) Nepoužiješ počítače, abys kradl.
- 5.) Nepoužiješ počítače pro falešné svědectví.
- 6.) Nezkopíruješ ani nepoužiješ programové vybavení v něčím vlastnictví, aniž bys za ně poskytl úhradu.
- 7.) Nepoužiješ cizí počítačové prostředky bez zmocnění nebo řádné kompenzace.
- 8.) Nepřivlastníš si výsledek cizí duševní činnosti.
- 9.) Budeš mít na paměti společenské důsledky programu, který píšeš, nebo systému, který navrhuješ.
- 10.) Budeš používat počítače pouze tak, aby bylo zajištěno uznání a respekt tvých bližních.

Nacházíme zde paralely k přikázání:

- Nezabiješ (Nepoužiješ počítače, abys uškodil jinému člověku. Budeš mít na paměti společenské důsledky programu, který píšeš, nebo systému, který navrhuješ.),
- Nepokradeš (Nebudeš slídit v cizích počítačových souborech. Nepoužiješ počítače, abys kradl. Nezkopíruješ ani nepoužiješ programové vybavení v něčím vlastnictví, aniž bys za ně poskytl úhradu. Nepřivlastníš si výsledek cizí duševní činnosti.),
- Nepromluvíš křivého svědectví (Nepoužiješ počítače pro falešné svědectví.).

Desatero tak na jedné straně ukazuje na obecnou použitelnost základních norem v informační praxi, na druhé straně ale působí poněkud vágně (Budeš používat počítače pouze tak, aby bylo zajištěno uznání a respekt tvých bližních.).

Nejvíce kontroverzí se v kauzách informační etiky objevuje kolem devátého bodu (Budeš mít na paměti společenské důsledky programu, který píšeš, nebo systému, který navrhuješ.). Zřetelný je také důraz na dodržování vlastnických práv, který je deklarován ve čtyřech bodech Desatera. Odráží přesvědčení, že nejčastější druh porušování informační etiky souvisí s krádeží.

6.1.2 ETICKÝ KODEX ACM

Etický kodex *Asociace pro výpočetní techniku* (Association for Computing Machinery – ACM) má osm bodů a jeho znění (v českém překladu) je následující:

Etický kodex ACM

1. Prospívat společnosti a lidskému dobru.
2. Neublížit jiným.
3. Být poctivý a spolehlivý.
4. Být spravedlivý a nediskriminující.
5. Ctít vlastnická práva včetně copyrightu a patentů.
6. Náležitě oceňovat duševní vlastnictví.
7. Respektovat soukromí druhých.
8. Ctít důvěrnost.

Etický kodex zdůrazňuje následující motivy [dále podle Spinello; 1997, s. 285]:

- Společenská prospěšnost, neublížení (Prospívat společnosti a lidskému dobru. Neublížit jiným.);
- Spravedlnost a slušnost (Být poctivý a spolehlivý. Být spravedlivý a nediskriminující. Ctít důvěrnost. Respektovat soukromí druhých.);
- Ochrana vlastnických práv (Ctít vlastnická práva včetně copyrightu a patentů. Náležitě oceňovat duševní vlastnictví.);

Hlavní důraz je zde položen na slušné a spravedlivé jednání; tak jako u předchozího kodexu se zde objevuje motiv odpovědnosti, který může být vztažen i na navrhování a tvorbu informačních systémů.

6.1.3 KODEX NETIQUETTE (NETIKETY) VIRGINIA SHEA

Etický kodex *síťové etiky (netikety) Virginie Shea* má deset bodů a jeho znění (v českém překladu) je následující:

1. Nezapomínej, že na druhé straně sedí člověk.
2. Drž se při online jednání stejných etických zásad, jako v reálném životě.
3. Nezapomínej na to, že jsi v kyberprostoru.
4. Ber ohled na čas a přenosová pásma ostatních uživatelů.
5. Udělej o sobě na síti hezký obrázek.
6. Děľ se o získané znalosti s ostatními.
7. Pomáhej udržovat hádky na síti (flame wars) pod kontrolou.
8. Ber ohled na soukromí ostatních uživatelů.
9. Nezneužívej svou moc vůči ostatním uživatelům.
10. Odpouštěj druhým jejich chyby.

Zásady síťové etiky (netikety) [Shea, 1999; viz použitá literatura] deklarují správný způsob jednání uživatelů internetu. V deseti bodech je zde deklarována slušnost, ohleduplnost, respektování soukromí. Ve dvou bodech je připomínáno prostředí, ve kterém se uživatel pohybuje (Nezapomínej na člověka. Nezapomínej, že jsi v kyberprostoru.). Není zde obsažen požadavek na respektování autorských práv či cizího vlastnictví, naopak je zde obsažena výzva k vzájemnému sdílení informací (Děľ se o získané znalosti s ostatními.) Kodex odráží rozdíl v chápání internetu jako prostředí pro svobodné sdílení informací a

internetu jako globálního trhu. Toto dvojí chápání je v pozadí mnoha kontroverzí informační etiky, které se na internetu odehrávají.

6.1.4 ETICKÝ KODEX NOVINÁŘE

Žurnalistické kodexy se začaly objevovat v USA a v Evropě již před sto lety, rozšíření došly po druhé světové válce. Své kodexy mají redakce, média či profesní organizace.

Deklarace ministrů států zúčastněných na 4. evropské konferenci o politice hromadných sdělovacích prostředků konané v Praze v prosinci 1994 uznala v bodě 11 c, že *"novináři mají právo přijímat své vlastní samoregulační normy např. ve formě etického kodexu."* V rezoluci č. 2 této konference se říká, že kodexy chování mají být "dobrovolně přijaty a dobrovolně uplatňovány" a že *"výkon novinářského povolání je založen zejména na základním právu na svobodu projevu, zaručenou článkem č. 10 Evropské konvence o lidských právech."*

Kodexy chování novinářů, které byly přijaty v řadě evropských demokratických zemí se snaží různým způsobem sladit práva a svobody novinářů s právy a svobodami občanů tak, aby se nedostávaly do konfliktu a stanovit odpovědnost novinářů za jejich činnost.

Syndikát novinářů České republiky na základě studia mezinárodních i národních dokumentů vypracoval *Etický kodex novináře*, který je závazný pro jeho členy a k jehož dobrovolnému dodržování vyzval všechny české a moravské novináře bez ohledu na jejich členství v syndikátu.

Etický kodex novináře (viz Senjuk), vypracovaný Syndikátem novinářů České republiky, obsahuje následující motivy:

- Povinnost šířit pravdivé informace, rozlišovat mezi domněnkami a fakty, fakty a názory.
- Bránit se potenciálnímu nařčení z konfliktu zájmů.
- Respektovat soukromí.
- Nikoho nediskriminovat kvůli jeho rase, náboženství, pohlaví, atd.
- Zákaz plagiátu.

Hlavní důraz je tedy kladen na šíření pravdivých informací, což klade vysoké nároky na schopnost odlišení pravdy od nepravdy.

SHRNUTÍ KAPITOLY

Předmětem této kapitoly bylo představení a seznámení se se základními zahraničními etickými kodexy v informační etice. Představili jsme si i etický kodex českých novinářů. Poukázali jsme ne jenom na charakteristické etické aspekty jednotlivých kodexů, ale – v rámci obecnému charakteru některých formulací a etických zásad – i na možná problémová či kontroverzní místa.

OTÁZKY

Co je předmětem Desatera počítačové etiky? Jaké jsou jeho problémové formulace?

Co je předmětem etického kodexu ACM? Jaká jsou jeho problémové formulace?

Co je předmětem netikety V. Shea? Jaká jsou problémová místa tohoto etického kodexu?

Co je předmětem Etického kodexu novináře v České republice? Které jeho zásady se můžou ukázat jako obtížně realizovatelné v novinářské praxi?

DALŠÍ ZDROJE

ČINČERA, Jan. *Informační etika: sylabus k bakalářskému studiu informační etiky*. 1. vydání. Brno: Masarykova univerzita, 2002. 81 s. ISBN 80-210-2981-1.

SHEA, Virginia. The Core Rules of Netiquette [WWW dokument]
<http://www.albion.com/netiquette/corerules.html>. Vznik dokumentu 1999.

SENJUK, Václav. (AliaWeb) Zpráva č. 12193, 1.9.2000 13:13:25
http://mediazurnal.zpravodaj.cz/dpg_m12193.htm

SPINELLO, Richard A. *Case Studies in Information and Computer Ethics*. Upper Sadle River: Prentice Hall, 1997. 285 s.

ZLATUŠKA, Jiří, Fakulta informatiky, Masarykova univerzita, Brno. Informace a etické standardy užití počítačů. [WWW dokument]
<http://www.fi.muni.cz/%7Ezlatuska/papers/rufis-c-zlatuska.html>

7 ETICKÉ ASPEKTY REKLAMY

RYCHLÝ NÁHLED KAPITOLY

Kapitola ve své první části pojednává o etice reklamy. Zabývá se základními informačně etickými problémy související s reklamou (její samotná existence, obsah a forma sdělení). Ve druhé části se podíváme na problematiku sexismu v etice, vymezíme si 8 základních znaků sexistického sdělení v reklamě a uvedeme si příklad etického kodexu pro nesexistickou reklamu.

CÍLE KAPITOLY

- Charakterizovat předmět etiky reklamy;
 - Popsat základní problémy etiky reklamy;
 - Poukázat na nebezpečné a ohrožující aspekty reklamního sdělení;
 - Kriticky reflektovat hrozbu sexismu v reklamě;
 - Formulovat etický kodex nesexistické reklamy.
-

KLÍČOVÁ SLOVA KAPITOLY

Etika reklamy, etický kodex reklamy, sexismus, sociálně-ekologické hnutí Nesehnutí.

VÝKLADOVÁ ČÁST

V této přednášce budeme vycházet zejména z publikace Jiřího Vaňka *Principy obecné, ekonomické a informační etiky* (2005), a to z kapitol, ve kterých se autor zabývá právě etikou reklamy (s. 215–222). V druhé části přednášky vycházíme z materiálů sociálně-ekologického hnutí Nesehnutí, které jsou publikované na webových stránkách anticeny Sexistické prasátečko, která po 10 let upozorňovala českou odbornou i širší veřejnost na neetičnost sexistické reklamy.

7.1 Etika reklamy – základní vymezení etických problémů

Etika reklamy je velmi specifickým okruhem informační etiky. Etická problematika spojená s tvorbou a prezentací reklam je dnes považována za zvlášť závažnou, třebaže

tento jev sám není ničím novým. Jeho tematickou aktuálnost vyvolává míra rozšíření a častá agresivní povaha tohoto fenoménu. Obecně je reklama definována jako „*veřejné doporučení s cílem vyvolat zájem (zejména o koupi výrobků a služeb)*“ (viz *Všeobecná encyklopedie Diderot*, s. 660).

Lze rozlišit přinejmenším tři základní problémové okruhy:

- 1.) problém ospravedlnění existence reklamy vůbec;
- 2.) problematičnost obsahu reklamy a
- 3.) otázky způsobu jejich prezentace.

V následujících podkapitolách se na uvedené problémové okruhy reklamy podíváme detailněji.

7.1.1 OTÁZKA EXISTENCE REKLAM A JEJICH PŮSOBNÍ

Základním neduhem reklamy je, že při své současné všudypřítomnosti neustále oslovuje člověka jako spotřebitele a v každém okamžiku mu z celé nesmírné škály možností lidské aktivity a myšlenkového zaměření podsouvá jen jedinou roli, na kterou jej redukuje: životní úlohu zájemce o zboží, nakupujícího. Z lidské bytosti se pak stává jednorozměrné monstrum. Problém se vyhrocuje i tím, že nejen dospělí, ale již děti chtějí určité produkty a zdůvodňují jejich spotřebu pod vlivem reklamních sloganů. Je důležité si uvědomit, že reklama je klišé reality. Reklama nás učí, jak se máme chovat ve spotřební společnosti, nabízí společenský model: kupuji, tedy jsem. Čím víc se tomuto modelu přiblížíme, tím větší měrou ztělesňujeme stereotyp o souhrnu (post)moderní úspěšnosti.

Zastánci současné podoby reklamní praxe argumentují proti takovým sociálním diagnózám v tom smyslu, že člověk má volbu reklamu nevnímat. Odhlížejí však přitom od základního faktu neustálého vtírání se spotřebitelského postoje do mentality dnešního člověka. Na druhé straně ovšem nelze popřít existenci reklamy jako civilizačního jevu a faktu, neboť: 1.) nabídka zboží již od této formy není oddělitelná a 2.) soukromá masmédiá čerpají pro svou existenci finanční zdroje především z reklam. Proto i při vědomí osobnostní redukce masovým působením reklam by eventuální požadavek na jejich zrušení byl jen prázdným, nereálným nárokem.

7.1.2 PROBLEMATIČNOST OBSAHU REKLAM

Na jedné straně sice můžeme argumentovat právem na informace, na straně druhé je protiargumentem poukaz ke skutečnosti, že v reklamě jde prvořadě o propagaci s cílem zisku bez ohledu na pravdivost. „Zločin proti rozumu“ spatřujeme v tom, že reklamní apely používají stále „ošemetnějších pošetilostí“. **Oliviero Toscani** – který dlouhá léta pracoval v reklamním oddělení oděvné firmy Benetton – říká, že reklama vymýšlí umělé

potřeby a navádí k častější spotřebě, než je ve skutečnosti zapotřebí, „zbožněním hlouposti“ pak rozumí zavádění a posilování falešného kultu úspěchu (viz Toscani; 1996, s. 155). Dodejme, že často dochází i ke skrytému nebo zjevnému zneužívání smyslových pocitů tělesné příjemnosti: sexy-idoly u výrobků, které s nimi nijak nesouvisí nebo i jen poukaz obsažený v jazykové sdělení, kupř. lahůdka pro informatiky: „Příjemně veliký... přenos dat“.

Ospravedlňování existence reklamy vede i reklamní odborníky k tomu, aby odlišili tzv. informativní, faktografickou reklamu od té tzv. soupeřící či přesvědčovací! Zvláštní otázkou zůstává vztah etiky a estetiky v reklamní praxi: zejména zde vyrůstá okruh otázek po informační úloze kýče a etických možnostech vizuální informace. Na jedné straně může být řešena přílišná „uměleckost“ při reklamní propagaci zavádějící, protože jejím účelem je pouze svádět. Dovedně esteticky (s rafinovanou přitažlivostí) a umělecky ztvárněná reklama, jíž chybí pravdivý obsah, je nebezpečnější než prostoduchý reklamní výtvar.

Proti neduhům reklamní praxe je zaměřen *Mezinárodní kodex pravidel etiky v reklamě* (schválený r. 1986 v Paříži radou Mezinárodní obchodní komory). Záleží ovšem vždy na interpretaci příslušných ustanovení. Patrné je to již na základních pravidlech: *slušnost* je definována jako to, co není „v rozporu s obecně uznávanými normami“ a *poctivost* řadou omezení, k nimž patří zákaz těžit z nedostatku zkušenosti nebo znalosti spotřebitele, dále požadavek nevyvolávat strach, nevyužívat pověry, neobsahovat přímou či nepřímou pobídku k násilí a nevzbuzovat k diskriminaci rasy, náboženství či pohlaví.

Další pravidla se týkají **pravdivosti reklamy** a vztahují se k charakteristice i hodnotě výrobku, platebním podmínkám, údajům o dodání, výměně, vrácení, opravám a údržbě, záruce, autorskému právu i rozsahu použití prostředků na dobročinné účely. Zahrnují také zákaz neoprávněného citátu z technických a vědeckých děl. Reklama rovněž nesmí zneužívat vědecké výrazy.

V České republice vydala Rada pro reklamu *Kodex reklamy*, jenž rozvádí některé formulace mezinárodních pravidel do podrobnosti, zejména ve vztahu k dětem, k alkoholu a k lékům. U požadavku **slušnosti** je doplněk o prezentaci lidského těla, jež „musí být uskutečňována s plným zvážením jejího dopadu na všechny typy čtenářů a diváků“. Měly by tedy být zamezena obscenita, tj. vyzývavé, nevkusné vystavování těla nebo jeho částí bez kontextu s nabízeným artiklem, pouze za účelem přivábení pozornosti.

Požadavek **čestnosti** znamená výslovně i zákaz využívání podprahového vnímání spotřebitele; reklama nesmí být jakýmkoli způsobem skrytá, tj. ani nesmí předstírat, že je jinou formou informace.

Odmítnutí **diskriminace** se v českém Kodexu reklamy vztahuje na obsahy, jež by „hrubým a nepochybným způsobem“ urážely národnostní, rasové nebo náboženské cítění. Z dalších specifikací je pozoruhodný požadavek, aby případná osobní doporučení propagovaného výrobku byla podložena konkrétní zkušeností doporučující osoby. Pamatuje se též na **ochranu soukromí a zneužití jedince**, k němuž se mimo jiné počítá „využívání“

veřejných činitelů, a to výslovně jak politiků, tak „představitelů odborných medicínských a jiných společností“, i kdyby s tím souhlasili.

V českém verzi kodexu jsou věnovány samostatné části ochranných omezení reklamě na alkohol, tabákové výrobky a léky. Také jsou formulována zvláštní ustanovení týkající se působení reklamy na děti a mládež.

7.1.3 ZPŮSOB A FORMA PREZENTACE REKLAM

V otázce prezentace reklam je velkým problémem z pohledu informační etiky častá agresivita reklamních obrazů a sloganů (někdy dokonce i zvuků), vnucujících se lidskému vědomí na každém kroku na ulicích, silnicích i v informačních dálnicích masmédií, jejichž cestami pronikají denně z veřejného prostoru do soukromého. V současné západní (rozvinuté) informační společnosti je zapotřebí důrazněji dbát nejen na to, aby reklama splňovala informační poselství (ve smyslu vyloučení výše zmíněných aj. negativních rysů), ale také aby byla sdělována ohleduplným způsobem, jenž nenese znaky nevyžádané informace: jako „balíček“, jenž si najde a otevře jen ten, kdo má o něj zájem.

7.2 Reklama a sexismus

Problematikou sexismu v reklamě se po 10 let (od roku 2008 do roku 2018) zabývalo zejména brněnské neziskové hnutí Nesehnutí, které na sexismus upozorňovalo zejména svoji každoroční anticenou Sexistické prasátečko. Jejich základním cílem bylo zapojení veřejnosti, aby upozornila na sexistickou reklamu, která může mít vážné dopady na celou společnost. Záměrem nebylo odsuzování zhotovitele či zhotovitelky, ale snaha o vkusnou reklamu bez posilování stereotypů.

Podle Nesehnutích etická reklama (bez sexismu) nezobrazuje ženy a muže ve stereotypních pozicích. Běžně vidáme, že muž se stará o rodinu i domácnost a chceme to vidět i v reklamě. Reklama není jen prezentací daného produktu, ale utváří také kulturní a společenské hodnoty.

7.2.1 SEXISTICKÁ REKLAMA – JEJICH 8 ZÁKLADNÍCH ZNAKŮ

Podle hnutí Nesehnutí se sexistické reklamní sdělení vyznačuje těmito 8 znaky (viz <https://www.prasatecko.cz/osmero-znaku/>):

1.) Používá stereotypy o vlastnostech mužů a žen. Reklama zobrazuje muže a ženy znevažujícím způsobem a zvýrazňuje vlastnosti, které se jim připisují (například žena neumí řídit, muž si neumí poradit s dětmi... atd.).

2.) Dává muže a ženy do jasně oddělených rolí. Reklama ukazuje jen omezené spektrum zkušeností mužů a žen. Muži vystupují jako profesionálové, manažeři a nadřizení.

Ženy zase jako matky, hospodyně a objekty touhy. Ve skutečném životě jsou však role žen a mužů mnohem pestřejší.

3.) Dělá z člověka věc. Osoby jsou v reklamě zobrazeny jako zboží či věci bez svobody, vůle a pocitů (např. žena jako nafukovací panna).

4.) Stojí na principu „sex sells“. K propagaci výrobku využívá nahá těla a sexuální prvky, které nemají žádnou souvislost s výrobkem a slouží jen k upoutání pozornosti.

5.) Využívá kusy lidských těl. Nezobrazuje celého člověka, ale pouze části těla, zpravidla ty části a takovým způsobem, aby zdůraznily sexuální přitažlivost (poprsí, pozadí, ústa...).

6.) Propaguje násilí. Ukazuje násilí jako zábavný, vzrušující a přitažlivý prvek. Zlehčuje ho nebo zesměšňuje. Př. jako atraktivní objekt slouží zobrazení mrtvého ženského těla.

7.) Vytváří mýtus krásy. Zobrazuje jediný typ „správného“ těla. Hubené, přitažlivé, mladé u žen, silné a fyzicky zdatné u mužů. Zesměšňuje osoby, které ideálu neodpovídají. Ukazuje je jako nedostatečné, nedokonalé, nehodnotné. Př. zesměšňování tloušťky v reklamě.

8.) Používá jazykový sexismus. Využívá dvojsmyslné slogany a zdůrazňuje sexuální motiv sdělení bez souvislosti s produktem. Př. slogany jako „přeřízneme vše“, „postavíme vám ho“, obrázek atraktivní ženy s nápisem „stáhni si ji“.

7.2.2 KODEX NESEXISTICKÉ REKLAMY

Jako reakci na sexistickou reklamu bychom mohli navrhnout i tento stručný etický kodex nesexistické reklamy:

Etická reklama (bez sexismů)

- Neobsahuje nevhodné dvojsmysly.
- Neprezentuje ženy a muže ponižujícím způsobem.
- Nezobrazuje násilné chování, domácí ani jazykové násilí.
- Neukazuje ženy a muže jako sexuální ani jiné objekty.
- Neužívá jazykovou pornografii, pokud nemá přímý vztah k předmětu reklamy.

SHRNUTÍ KAPITOLY

První část kapitoly charakterizuje problematiku etiky reklamy z pohledu informační etiky (jak jejich makroetických, tak i mikroetických aspektů). Reflexe se zabývá třemi hlavními okruhy problémů (existencí samotné reklamy, obsahem reklamy a způsobem a formou prezentace reklamy). Uvádíme i konkrétní požadavky na „ctnosti“ reklamy (pravdivost, slušnost, čestnost, odmítnutí diskriminace, zaručení práva na ochranu soukromí jedince jako i jeho nezneužitelnost reklamou. V druhé části kapitoly se zabýváme problematikou sexismu v reklamě a uvádíme argumenty pro jeho nepřípustnost a nepřijatelnost v etickém prostředí reklamy. Kromě 8 základních znaků sexistického reklamního sdělení uvádíme i (minimalistický) návrh etického kodexu reklamy bez sexismu.

OTÁZKY

Jaké jsou hlavní problémy a cíle etiky reklamy?

Jaké jsou hlavní etické problémy související se samotnou existencí reklamy?

Jaké jsou hlavní etické problémy související s obsahem reklamy?

Jaké jsou hlavní etické problémy související se způsobem/formou prezentace?

Proč je sexismus v reklamě odmítán jako neetický?

Uveďte některé z problémů, kterými se zabývá etický kodex reklamy (bez sexismů).

DALŠÍ ZDROJE

TOSCANI, Olivieri. *Reklama je navoněná udechlina*. 1. vydání. Praha: Slovart, 2004. 173 s. ISBN 80-85871-82-3.

VANĚK, Jiří. *Principy obecné, ekonomické a informační etiky*. 1. vydání. Praha: Eurolex Bohemia, 2005. 246 s. ISBN 80-86861-54-6.

Všeobecná encyklopedie v osmi svazcích. Svazek 3. 1. vydání. Praha: Nakladatelský dům OP Diderot, 1997. 473 s. ISBN 80-902555-5-8.

8 KNIHOVNICKÉ KODEXY

RYCHLÝ NÁHLED KAPITOLY

Osmá přednáška se zabývá charakteristikou etických kodexů v knihovnické praxi. Stručně představuje vývoj etických knihovnických kodexů ve Spojených státech amerických a ve světě. Charakterizujeme etický kodex nestarší (a nejtradičnější) knihovnické instituce – *Americké knihovnické asociace (ALA)*. Také se věnujeme charakteristice *Kodexu etiky českého knihovníka* a kriticky srovnáváme jeho etické zásady s etickým kodexem ALA. V přednášce vycházíme z publikace J. Činčery *Informační etika*, ale zejména ze skvělé, přehledné a komparativní magisterské diplomové práce Z. Benešové *Etické kodexy v profesi knihovníka. Srovnání etických kodexů v ČR a ve světě* (viz použitá literatura).

CÍLE KAPITOLY

- Charakterizovat vývoj etických kodexů v knihovnické profesi;
- Charakterizovat etický kodex *Americké knihovnické asociace (ALA)*;
- Charakterizovat *Kodex etiky českých knihovníků*;
- Kriticky srovnat etický kodex *Americké knihovnické asociace (ALA)* a *Kodex etiky českých knihovníků*.

KLÍČOVÁ SLOVA

Etické kodexy v knihovnictví, etický kodex *Americké knihovnické asociace*, *Kodex etiky českých knihovníků* (SKIP).

VÝKLADOVÁ ČÁST

8.1. Etický kodex a jeho zavedení do knihovnické profese

Prvopočátky knihovnické etiky zaznamenané v tištěných dokumentech sahají už do období před 600 lety. Za tvůrce předchůdce etiky knihovnické profese se pokládají dva knihovníci působící v 17. století – Francouz Gabriel Naud a Němec Gottfried Wilhelm Leibniz. Až v 19. století se začala věnovat zvýšená pozornost etickým hlediskům povinností knihovníků, což souviselo s nárůstem počtu knihoven, jejich diferenciací, rozšiřová-

ním služeb a současně i se zvyšujícím se počtem uživatelů, provázejícím vznik veřejných knihoven.

Za autory takto zaměřených vyjádření můžeme jmenovat například Michaela Denise, Martina Schrettingera, Friedricha Adolfa Eberta, Leopolda Augustat a Constantina Hesseho. Otázky knihovnické etiky nabyly globální dimenzi. Dominantní postavení měli zpočátku němečtí knihovníci, ale postupně se k nim připojili i knihovníci v Polsku (Joachim Lelewel, Karol Estreicher, Stanisław Dunin Borkowski, Maksymilian Sobieszczański), ve Francii (Parent), v Belgii (Jean Pie Namur), Rakousku (Peter Budik) a Rusku (Vasilij Ivanovič Sobolščikov). Jejich názory a hodnotící úsudky týkající se dané oblasti, byly implementovány do knihovnických učebnic, až následně vytvořily určitou formu seznamu žádoucích osobnostních rysů knihovníka. Tyto znaky se nakonec staly součástí širokého kontextu požadavků kladených na příslušníky knihovnické profese. Do skupiny morálních znaků zařazovali například tyto vlastnosti: pořádkumilovnost, píle, vlídnost, dobrosrdečnost, zdvořilost, ochotu pomáhat, shovívavost a svědomitost.

Za zemi, kde se skutečně zrodila knihovnická etika a následně pak i první etický kodex knihovníků, jak jej vnímáme z dnešního pohledu, však považujeme Spojené státy americké. Hromadné zakládání veřejných knihoven v druhé polovině 19. století si vyžádalo osamostatnění knihovnické profese a začali se objevovat první profesionální knihovníci. Výsledkem tohoto procesu byl vznik široce zaměřené diskuse o požadavcích, které je třeba klást na tuto nově vzniklou profesi, zvláště na jejich vzdělání, odbornou praxi, vztah k zaměstnavatelské organizaci a ke všem elementům, které ji tvoří – spolupracovníkům, čtenářům, knihovním fondům a vnitřnímu zařízení a vybavení.

W. Plummer z *Americké knihovnické asociace* (American Library Association, dále jen *ALA*) ve svém článku *The pros and cons of training for librarianship* zveřejněném v roce 1903 jako první vymezil požadavky, na něž by měl klást důraz v procesu odborného vzdělávání knihovníků a shrnul je do čtyř okruhů:

- 1) znalost bibliografie,
- 2) ovládání knihovní techniky,
- 3) znalost administrativních postupů,
- 4) odborná příprava.

V roce 1909 Charles Knowles Bolton z Bostonu vypracoval první vzor etického kodexu knihovníka, který obsahoval 17 doporučení a podrobnou charakteristiku hlavních kategorií povinností knihovníků vůči příslušníkům vlastní stavovské skupiny, nadřízeným a spolupracovníkům a ve vztahu k veřejnosti.

8.1.1 S. R. RANGANATHAN A JEHO VÝZNAM PRO PROFESNÍ KNIHOVNICKOU ETIKU

Za předchůdce etického kodexu knihovníků můžeme považovat důležité zásady, které formuloval indický matematik a knihovník **Siyali Ramamrita Ranganathan** (1892–1972). Ranganathan shrnul základní principy a otázky knihovnické praxe v nejširším slova smyslu do několika jednoduchých výroků, které nazval Pět zákonů knihovní vědy:

- 1) knihy jsou určeny k užívání (*books are for use*)
- 2) každému čtenáři jeho knihu (*every reader his book*)
- 3) každé knize jejího čtenáře (*every book its reader*)
- 4) šetřete čas čtenáře (*save the time of the reader*)
- 5) knihovna je rostoucí organismus (*library is a growing organism*).

Definování těchto výroků vycházelo ze zkušeností, bylo snahou vnést řád do tehdy provinciálních praktik a vybudovat pevný základ, z něhož by bylo možné vycházet při řešení jednotlivých problémů knihovnické praxe. Hloubku a výstižnost výše uvedených principů podtrhuje právě jejich jednoduchá formulace, umožňující volnější interpretaci. Zákony spolu tvoří dokonale provázaný celek, který se vztahuje ke všem aspektům knihovnické činnosti od klasifikace, katalogizace až po referenční služby, administrativu, výchovu uživatelů, dokumentaci nebo organizaci národních a mezinárodních knihovnických systémů.

K Ranganathanovým zákonům se vrací také americký autor **Michael Gorman**, který navrhl Pět nových zákonů knihovnictví. Nikoliv však se záměrem nahradit stávající zákony, ale pojmut je "jako experiment, který by analyzoval dnešní situaci ve světle Ranganathanových myšlenek."

Etické zásady M. Gormana zní následovně:

1) knihovny slouží lidstvu (*libraries serve humanity*). Odkazuje se Ranganathanův první a druhý zákon. Knihovny slouží osobám, skupinám, společnosti, bez nich nejsou ničím. Nesmí existovat výjimky v užívání a přístupu k informacím. Gorman zdůrazňuje altruismus knihovnické profese a účelnost knihoven v dnešní společnosti jako pomocníka při vzdělávání.

2) respektujte všechny formy, jejichž prostřednictvím jsou znalosti sdělovány (*respect all forms by which knowledge is communicated*). Nedávno předpovídaný konec tištěných dokumentů se ukázal jako nereálný. Všechny formy nosičů informací mají své oprávnění. Záleží na jednotlivém uživateli, která z podob bude pro něj nejpříjemnější. Je třeba neustále rozšiřovat, nikoliv zužovat alternativy výběru.

3) využívejte technologii inteligentně, abyste zlepšili služby (use technology intelligently to enhance service). Moderní technika a technologie změnila tvář knihovnictví. Není však nutné, aby byla za každou cenu preferována tam, kde nemá opodstatnění. Služby poskytované uživatelům mohou být flexibilnější odpovídajícím výběrem a kombinací technických prostředků.

4) ochraňujte svobodný přístup ke znalostem (protect free access to knowledge). Stejně jako Ranganathan zdůrazňuje i Gorman svobodný přístup společnosti k informacím. Knihovny musí být místem, které budou toto právo prosazovat a umožňovat jeho výkon. To, co má nejen Gorman na mysli, je mimo jiné dlouho-dobý problém zemí třetího světa a také pomyslná demokracie internetu.

5) ctěte minulost a vytvářejte budoucnost (honor the past and create the future). Na minulosti stavíme a prostřednictvím minulosti vzhlížíme k budoucnosti. Není třeba zavrhovat to, co je časem osvědčené, plést si to se zastaralým, ani přeceňovat věci nové. Zlatá střední cesta platí stále – hodnotné věci přezívají.

8.2 Kodex Americké knihovnické asociace (ALA)

Etický kánon knihovníka se objevil ve veřejných knihovnách v roce 1909 (později údajně vyšel revidovaný v knižní podobě). 30 oddílů etického kodexu bylo otištěno v *Annals of the American Academy of Political and Social Science* v květnu 1922. Následující diskuse v rámci knihovnické profese vedla k návrhu ALA v prosinci 1929, přijatému výborem ALA 29.12. 1938. V plném znění byl text uveřejněn v **únoru 1939** (*ALA Bulletin*) – 28 bodů v 5 sekcích.

Etický kodex *Americké knihovnické asociace* (ALA) má v současnosti (k roku 2018) šest bodů a jeho znění (v českém překladu) je následující:

1.) Nabízíme nejvyšší úroveň služeb pro všechny uživatele knihoven prostřednictvím vhodných a užitečně organizovaných zdrojů. Nabízíme spravedlivý přístup a přesné, nestranné a zdvořilé odpovědi na všechny otázky.

2.) Dodržujeme zásady intelektuální svobody a bráníme veškerému úsilí cenzurovat knihovní zdroje.

3.) Chráníme právo uživatele na soukromí a důvěrnost, s ohledem na informace týkající se požadovaných či poskytnutých informačních zdrojů ke konzultaci a informace o vypůjčených, získaných nebo přenášených dokumentech.

4.) Respektujeme práva duševního vlastnictví a jsme obhájci udržování rovnováhy mezi zájmy uživatelů informací a držitelů práv.

5.) Jednáme se spolupracovníky a dalšími kolegy s respektem, spravedlivě, a v dobrém úmyslu. Jsme obhájci pracovních podmínek, které zajišťují práva a dobré životní podmínky všem zaměstnancům našich institucí.

6.) Neupřednostňujeme soukromé zájmy na úkor uživatelů knihovny, kolegů, nebo naší zaměstnávající instituce.

7.) Rozlišujeme mezi naším osobním přesvědčením a profesními povinnostmi a neumožňujeme našemu osobnímu přesvědčení zasahovat do povinností vztahujících se k poslání instituce, kterou zastupujeme, nebo poskytování přístupu k jejím informačním zdrojům.

8.) Usilujeme o zachování naší vysoké profesionality a posilujeme znalosti a dovednosti tím, že podporujeme profesní rozvoj spolupracovníků a podporujeme úsilí potenciálních členů profese.

8.3 Kodex etiky českých knihovníků

V České republice byl etický kodex přijat v roce 2003 pod názvem *Kodex etiky českých knihovníků*. Je zveřejněn na webových stránkách SKIP – Svazu knihovníků a informačních pracovníků České republiky. Po krátké definici knihovny coby instituce, která shromažďuje, uchovává a poskytuje informace všem členům společnosti a určení jejího úkolu, kterým je zajišťování a zpřístupňování dokumentů a informací ve prospěch vzdělávání, výzkumu a kulturní úrovně obyvatel a podpora ekonomického a sociálního rozvoje společnosti, což z ní činí službu pro místní komunity i důležité kulturní a vzdělávací centrum města, obce či regionu, kde působí a tím pomáhá rozvíjet a obohacovat život jedince i celé společnosti, se dostáváme k části, kde jsou rozepsána doporučení pro knihovníky samotné. Ukládá jim, aby vždy hájili základní právo jedince na informaci, poskytovali neomezený, rovný a svobodný přístup k informacím, bez ohledu na politická, ideologická či náboženská hlediska a také bez cenzury. Zbavuje knihovníka odpovědnosti za následky použití získaných informací, což jsme zatím v předešlých kodexech nenalezli.

Dále se pravidla nesou v duchu nám již známých frází, jako usilovat o snadnou dostupnost informací bez ohledu na místo jejich uložení, nepřipustnost diskriminace uživatelů, respektování autorských práv stejně jako soukromí uživatelů, dbát na dobrou pověst své profese i knihovny, spolupráce s kolegy a to nejen s knihovníky, ale i jinými pracovníky paměťových institucí, celoživotní vzdělávání a také podpora kolegů, kteří se dostali do nesnázi proto, že kodex dodržovali. Sankce za případné porušení pravidel zde nenezneme.

Zde uvádíme plné znění etického kodex:

SKIP – Kodex etiky českých knihovníků

Knihovny jsou veřejné, demokratické instituce, které shromažďují, uchovávají a poskytují informace všem členům společnosti. Zajišťováním a zpřístupňováním dokumentů a informací ve prospěch vzdělávání, výzkumu a kulturní úrovně obyvatel podporují ekonomický a sociální rozvoj společnosti, jsou službou pro místní komunity i důležitým kulturním a

vzdělávacím centrem města, obce či regionu, kde působí. Pomáhají rozvíjet a obohacovat život jedince i celé společnosti.

Knihovník

- vždy hájí základní právo jedince na informaci. Poskytuje neomezený, rovný a svobodný přístup k informacím a informačním zdrojům, které jsou obsaženy ve fondech knihoven. Činí tak bez ohledu na politická, ideologická a náboženská hlediska a bez jakékoliv cenzury, s výjimkami uvedenými v zákonných předpisech. Nenese však odpovědnost za následky užití informací získaných z dokumentů nebo v knihovně;
- usiluje o všestrannou dostupnost informací uložených v dokumentech bez ohledu na místo jejich uložení;
- poskytuje své služby uživatelům bez ohledu na jejich národnost, rasu, náboženství, pohlaví a sociální status;
- respektuje práva autorů a nakládá s jejich intelektuálním vlastnictvím v souladu se zákonnými předpisy;
- respektuje práva uživatelů na soukromí a anonymitu, vztahy s nimi zakládá na respektu k jejich osobnostem a informačním potřebám. Chrání jejich osobní údaje a uživatelské aktivity;
- svým profesionálním jednáním a loajálním chováním přispívá k dobré pověsti knihovny na veřejnosti. Formuje pozitivní obraz knihovny i profese ve společnosti;
- je si vědom své příslušnosti k profesnímu celku, respektuje kolegy z různých typů knihoven, udržuje s nimi úzké kontakty a spolupracuje s kolegy, kteří patří do širší sítě paměťových institucí;
- sleduje aktuální problematiku své profese a usiluje o celoživotní vzdělávání a profesní zdokonalování;
- slovy a činy podporuje kolegy a kolegyně, kteří se ocitli v nesnázích proto, že respektovali zásady tohoto etického kodexu.

Zdroj: *Kodex etiky českých knihovníků. Svaz knihovníků a informačních pracovníků České republiky (SKIP)* [online]. 2010-2013 [cit. 2013-04-21]. Dostupné z: <http://www.skipcr.cz/co-je-skip/kodex-etiky>

SHRNUTÍ KAPITOLY

Kapitola pojednává o etických kodexech v knihovnictví. Podává stručné shrnutí vývoje knihovnických etických kodexů ve Spojených státech amerických a ve světě. Vyzdvihuje záslužnou roli S. R. Ranganathana a M. Gormana pro etickou knihovnickou praxi. Prezentuje a charakterizuje etický kodex *Americké knihovnické asociace*, jako nejstarší knihovnické instituce.

Ve druhé části kapitoly uvádíme – pro kritické srovnání – *Kodex etiky českých knihovníků*, který vznikl pod patronátem Svazu knihovníků a informačních pracovníků České republiky (ve zkratce SKIP).

OTÁZKY

Jaký je smysl a cíl etických kodexů pro knihovnickou profesi?

Čím se zabývá etický kodex Americké knihovnické asociace? Jaká jsou jeho problematická místa?

Čím se zabývá *Kodex etiky českých knihovníků*?

V čem a kde přesně jsou formulace *Kodexu etiky českých knihovníků* konkrétnější než etického kodexu *Americké knihovnické asociace*?

DALŠÍ ZDROJE

BENEŠOVÁ, Zuzana. *Etické kodexy v profesi knihovníka. Srovnání etických kodexů v ČR a ve světě*. [diplomová práce] Opava: [vlastním], 2013. 70 s.

ČINČERA, Jan. *Informační etika: sylabus k bakalářskému studiu informační etiky*. 1. vydání. Brno: Masarykova univerzita, 2002. 81 s. ISBN 80-210-2981-1.

JANOŠ, Karel. *Informační etika*. Praha: Univerzita Karlova, 1993. 134 s.

Kodex etiky českých knihovníků. Svaz knihovníků a informačních pracovníků České republiky (SKIP) [online]. 2010-2013 [cit. 2013-04-21]. Dostupné z:

<http://www.skipcr.cz/co-je-skip/kodex-etiky>

9 PROBLÉMOVÉ KAUZY INFORMAČNÍ ETIKY I.

RYCHLÝ NÁHLED KAPITOLY

Kapitola pojednává o problémových a konkrétních kauzách informační etiky. Zaměříme se zejména na tyto problémy: právo na informace versus ochrana soukromí, problém elektronického „šmírování“, obchodování s osobními údaji, obchodní tajemství versus veřejný zájem. Kauzy přebíráme z příslušných kapitol publikace Jana Činčery *Informační etika* (s. 26–32, viz použitá literatura).

CÍLE KAPITOLY

- Popsat a z informačně etického hlediska interpretovat tyto konkrétní problémy: právo na informace vs. ochrana soukromí, ochrana soukromí vs. zajištění bezpečnosti občanů, ochrana soukromí vs. kontrola zaměstnanců, problém elektronického (kybernetického) šmírování, obchodování s osobními údaji a problematika obchodního tajemství.
- Cílem je tyto jednotlivé kauzy eticky reflektovat.

KLÍČOVÁ SLOVA

Kauzy informační etiky, soukromí, osobní údaje, elektronické šmírování, obchodní tajemství.

VÝKLADOVÁ ČÁST

9.1 Právo na informace

Právo na informace je zásada, podle které má v demokratických společnostech každý občan právo dozvědět se, jakými informacemi disponuje státní správa. Zatímco v autoritativních systémech je většina informací utajována, vychází institut práva na informace z přesvědčení, že úřady budou efektivněji pracovat, budou-li pod společenskou kontrolou, dále že úřady jsou placeny z daní a lidé mají tedy právo dostat se k výstupům jejich práce. Právo na informace se tedy začalo rozvíjet s rozvojem demokracie. Nejstarší právní normy se objevily již na konci osmnáctého století ve Švédsku, důležitým mezníkem bylo

přijetí Freedom of Information Act ve Spojených státech v roce 1966. Zpravidla se rozlišuje mezi uplatněním přístupu diskrétnosti, podle kterého je určeno jaké druhy informací jsou veřejné, či přístupu publicity, podle kterého je naopak definováno, jaké druhy informací přístupné nejsou. Trendem v demokratických zemích je samozřejmě uplatňování principu publicity. Zvláště bývá někdy vyčleňováno právo na informace o životním prostředí, v rámci Evropské Unie a členských zemí ošetřené speciálním zákonem.

Uplatnění principu publicity je ve shodě se všemi etickými principy: přináší dlouhodobý užitek v podobě efektivnější práce úřadu a zájmu obyvatel o politiku, vyhovuje principu spravedlnosti, vytváří ideální podmínky pro hledání dohody, vyhovuje principu kategorického imperativu, atd.

Právo na informace se ale může dostat do sporu s několika jinými právy. Jde zejména o konflikt s právem na soukromí a s utajováním obchodního tajemství.

9.1.1 PRÁVO NA INFORMACE VERSUS OCHRANA SOUKROMÍ

Pana Nováka by zajímalo, kdo znečistil lesní tůňku v blízkosti jeho bydliště benzínem. Na Krajském úřadě se dozví, že to byl jeho soused – pan Špína. Pan Špína, jehož pověst je po roznesení zprávy vepsí, má pocit, že bylo narušeno jeho soukromí. Bylo jednání Krajského úřadu v pořádku? Je zákon, podle kterého postupoval, v souladu s etikou?

V létě 2000 zveřejnil britský bulvární deník jména a fotografie všech osob, které byly v posledních letech propuštěny z vězení po odpykání trestu za pohlavní zneužívání dětí. List argumentoval tím, že občané mají právo vědět o nebezpečí, které hrozí jejich dětem. Policie se ale obávala, že zveřejnění jmen povede k rozvrácení snahy těchto osob o normální život a k jejich útěku do anonymity, kde nebudou pod státní kontrolou.

Na vyšších a vysokých školách bývá obvyklé vyhlášovat každoroční anketu, ve které studenti hodnotí své pedagogy. Měly by ale výsledky být veřejně přístupné nebo by měly zůstat interní záležitostí? Zatímco některé školy výsledky zveřejňují na internetu, jinde se argumentuje citlivostí údajů a možným negativním vlivem na případnou pozdější kariéru neúspěšného pedagoga.

Významní politici jsou právem ve středu zájmu médií. Existuje ale nějaká hranice, kde by tento zájem měl končit? Posuďme následující případy: Prezident trpí závažnou chorobou, která může mít vliv na způsob vykonávání jeho funkce. Nechce ale, aby o tomto jeho problému veřejnost věděla. Z tohoto důvodu byl dlouhou dobu utajován zdravotní stav francouzského prezidenta Mitteranda, nemluvě o zdravotním stavu sovětského generálního tajemníka Brežněva. Ve známé kauze o pravdomluvnosti prezidenta Billa Clintona byl zveřejněn přenos z celého soudního sporu, ve kterém byly rozebírány sexuální praktiky prezidenta s jeho stážistkou, včetně popisu prezidentova penisu. Televize NOVA ve snaze zdokumentovat pobyt nemocného prezidenta Havla v nemocnici (a také zvýšit si sledovanost) odvíšovala záběry točené skrytou kamerou. Komerční knihkupectví vydalo knihu, ve které je na základě rozhovorů s lidmi v prezidentově okolí zpochybněn charakter a věr-

nost prezidentovy manželky. Je správné psát o osobním životě veřejně aktivních osob, které si to nepřejí? Má v těchto případech větší přednost právo na soukromí nebo právo na informace? Je možné všechny případy rozhodnout stejně?

Tzv. investigativní žurnalistika je zaměřena na odhalování různých skrytých, společensky nebezpečných jevů. Chtějí-li novináři proniknout k tématu, musí například předstírat členství v různých poloilegálních organizacích, lhát, atd. Je takové jednání ospravedlnitelné snahou informovat veřejnost? Další otázky přináší problematika zpravodajství z oblasti válečných konfliktů a katastrof. Je správné, aby se novináři postavili do role „neviditelného svědka“, tragické události pouze dokumentovali a nesnažili se do nich aktivně zasáhnout a zmenšit tak bolest, jíž jsou svědky? Je správné, aby novináři zachycovali a zveřejňovali hluboké osobní utrpení postižených?

9.2 Ochrana soukromí

Ochrana soukromí je velké téma informační etiky, které začalo být diskutováno od konce 19. století. V článku otištěném v roce 1890 v Harvard Law Review se S. D. Warren ohrazoval proti útokům na své soukromí, podniknutým bulvárním tiskem. Významnější filosofická debata na toto téma začala zhruba od šedesátých let dvacátého století. Zejména od devadesátých let se pak spolu s šířením internetu stala otázka ochrany soukromí jedním z nejdiskutovanějších problémů informační etiky. Ochrana soukromí je v souladu se základními etickými principy: např. se Zlatým pravidlem, ctěním osoby, teorií smlouvy, ale i se zhodnocením dopadů. Při neexistenci soukromí by byly nivelizovány naše sociální a intimní vztahy (které se vyznačují právě jedinečným otevřením svého soukromí) a narušena autonomie našeho jednání. Byla by situace jiná, pokud bychom o porušení našeho soukromí nevěděli? Analyzujme například kauzu č. 12. Je zjevné, že v případě zvědavého Toma nebude ohrožena ani autonomie jednání sledované osoby, ani jeho společenské vazby. Teleologické argumenty proti takové formě porušování soukromí padají. Na druhé straně můžeme v tomto případě účinně použít kategorický imperativ: pokud by se tak jako Tomáš chovali všichni, bude všeobecně známé, že všichni můžeme být monitorováni, a takové zjištění bude mít na naši autonomii fatální dopad (Orwellova obrazovka). Tomášovo jednání je proto eticky nesprávné a porušování ochrany soukromí v žádném případě neobstojí.

Ochrana soukromí se ale někdy dostává do konfliktu s jinými právy. Jde zejména o konflikt s právem na informace, dále se snahou státu zajistit bezpečnost svých občanů a firem zajistit adekvátní pracovní úsilí svých zaměstnanců.

9.2.1 OCHRANA SOUKROMÍ VS. ZAJIŠTĚNÍ BEZPEČNOSTI OBČANŮ

Obavy z terorismu vedou některé státy k využívání Internetu pro monitorování činnosti svých občanů. Např. v Austrálii má stát právo číst všechny e-maily australských občanů. Na jaře 2000 se prozradila existence amerického projektu Echelon, který monitoroval údajně veškerou světovou e-mailovou komunikaci a automaticky v ní vyhledával klíčová

slova, která by prozradila plánovaný teroristický útok. Z obavy z dalších teroristických útoků po událostech ze září 2001 se tento monitoring bude jistě ještě dále rozšiřovat: například využitím kamer, monitorujících veřejné prostranství, atd. Má ale stát na takové počínání morální právo?

9.2.2 OCHRANA SOUKROMÍ VS. KONTROLA ZAMĚSTNANCŮ

V USA i ve Velké Británii mají zaměstnavatelé právo monitorovat veškerou e-mailovou poštu svých zaměstnanců a kontrolovat WWW stránky, jaké navštěvují. Důvodem je snaha zamezit používání služebního počítače pro soukromé aktivity. Spinello popisuje případ, kdy zaměstnanci firmy Johnson & Dresser byli povzbuzováni k používání e-mailu pro vnitrofiremní komunikaci, nebyli ale informováni o centrální archivaci všech jejich e-mailů. Ty se po nějaké době začaly skutečně z obav z vyzrazení firemního tajemství monitorovat. To se stalo osudné analytičce Lise, která si často v e-mailech kolegyni stěžovala na sexistické chování zaměstnavatele. Po vyhodnocení její korespondence byla Lisa přísně pokárána a byl jí snížen plat.

John Halleck navrhuje následující případ: v roli správce firemního počítačového systému máte za úkol vyhodnotit využívanost jednotlivých volně dostupných diskusních konferencí zaměstnanci podniku. Po vyhotovení seznamu zaměstnavatel zjistí, že řada zaměstnanců navštěvuje konference, jako alt.demons, alt.vandalism, alt.homosexual, alt.sex.kiddy, atd. Je správné v takovém případě vyhovět příkazu nadřízeného a dodat jmenné seznamy uživatelů těchto pochybných konferencí?

Smutný případ se stal před několika lety důstojníkovi na americké atomové ponorce, který dlouho a přede všemi tajil svou bisexuální orientaci. Ta vyplula na povrch při analýze jeho osobních e-mailů nadřízenými. Důstojník byl propuštěn a protože námořnictvo předalo inkriminované maily jeho manželce, byl také opuštěn ženou, která se s ním okamžitě rozvedla.

Americká cestovní kancelář Topper ve snaze zvýšit efektivitu práce svých zaměstnanců instalovala počítačový systém pro jejich kontrolu. Systém kontroloval délku telefonických hovorů zaměstnanců s klienty, počítal, jak často telefonují z mimopracovních důvodů, měřil čas strávený na toaletě, svačině a na obědě. Výsledkem bylo zvýšení efektivitu práce o téměř patnáct procent, ale také protestní petiční akce většiny zaměstnanců.

9.2.3 DOBROVOLNÉ ZŘÍKÁNÍ SE SOUKROMÍ, ELEKTRONICKÉ „ŠMÍROVÁNÍ“

Určitým protipólem k hlasům volajícím po záchraně soukromí v době internetu je elektronické voyeurství. Od konce devadesátých let získaly například velikou popularitu stránky, na kterých je 24 hodin denně přenášén obraz z pokoje studentské koleje, z ložnice či pracovny “voyeura”. Tyto stránky mají poměrně vysokou návštěvnost a některé firmy mají proto zájem je podporovat a umisťovat na ně svoje reklamy – stejně tak jako televizní stanice mají zájem zařazovat soutěže typu Big Brother, kde je skupina zájemců

pod neustálou kontrolou televizních kamer a soutěží, kdo vydrží nejdéle. Známým případem byla internetová stránka Our first night, na které dvojice milenců inzerovala, že v přímém přenosu prožije svoji první sexuální zkušenost. Po nějaké době se ukázalo, že se jedná o dvojici profesionálních herců. Je v souladu s etickými zásadami dobrovolně odhalovat svoje intimní soukromí? Je v pořádku využívat takového jednání pro komerční aktivity?

Moor navrhuje pro ilustraci obtíží s etickým hodnocení elektronického “šmírování” jednání zvědavého Tomáše, který se baví tím, že elektronicky monitoruje jednání vybrané osoby na internetu. Tom je zvědavý, ale diskrétní a všechno si nechá pro sebe. Tom ví o objektu svého zájmu všechno, ale ten neví o tom, že je sledován. Tom tedy nikomu neškodí. Je Tomovo jednání eticky v pořádku?

9.2.4 OBCHODOVÁNÍ S OSOBNÍMI ÚDAJI

Při používání Internetu po nás zůstává tzv. “elektronická stopa” - všechny maily, které odešleme, všechny nákupní transakce či adresy WWW stránek, které navštívíme, mohou být monitorovány. V blízké budoucnosti budou po síti vystopovatelné i údaje o našich finančních transakcích, stavu konta, zdravotních záznamech, pohybu po veřejných prostranstvích a třeba i genetickém kódu. Na Internetu již dnes existují detektivní služby, nabízející shromáždění online dostupných informací o komkoliv. Firma Infoseekers nabízí zdarma vyhledání základních informací o kterémkoliv Američanovi. Za podrobnější informace se již musí platit: služba "SuperSeeker Profile" dodá za 69 USD podrobnosti o potyčkách se zákonem, výši daňových přiznání, účastech ve společnostech, bankrotech, finanční a majetkové situaci, rozvodech, členech rodin, sousedech ... Vzhledem k tomu, že jde o volně inzerovanou službu, lze předpokládat existenci společností, které jdou ve shromažďování osobních údajů ještě dále.

V průběhu devadesátých let došlo v České republice k několika případům úniku osobních informací ze státních registrů. Například z polikliniky na Karlově náměstí unikly údaje o pacientkách trpících rakovinou, které potom využila firma propagující alternativní léčebné prostředky.

9.3 Ochrana obchodního tajemství

Ochrana firemního tajemství je určitou paralelou k právu na soukromí. Je přirozenou snahou firem utajit své plány před konkurencí. Jejich vyzrazení často znamená ekonomickou ztrátu. Na druhou stranu musí některé informace o firmách být známé, aby bylo možné zajistit alespoň minimální státní kontrolu. Proto se právo na zachování obchodního tajemství dostává v některých oblastech do konfliktu s právem na informace, zejména pokud jde o dopady výroby na životní prostředí, o její potenciální dopady na lidské zdraví, atd. V zákonech o právu na informace o životním prostředí bývá ochrana obchodního tajemství v těchto oblastech prolomena.

Představuje právo na ochranu obchodního tajemství hodnotu, kterou je správné bránit? Mohlo by se zpřístupnění všech obchodních tajemství stát obecným zákonem? Pokud by se tomu tak stalo, jistě by zmizely mnohé nekalé praktiky, kterých se firmy dopouštějí. Na druhé straně by mohlo být pro začínající firmy mnohem obtížnější se prosadit, protože jejich plánům by mohlo být okamžitě čeleno konkurencí. Bylo by také obtížnější uvádět na trh novinky, protože veškeré snahy o inovaci by okamžitě převzala konkurence. Z teleologického hlediska by tedy výsledkem byla patrně stagnace trhu. Stagnující trh by způsobil zastavení ekonomického růstu, což by mohlo mít pozitivní ekologické dopady, znamenalo by to ale také snížení životní úrovně. Je samozřejmě sporné, zda lze míru lidského štěstí měřit výší životní úrovně, takže se nakonec i s teleologickým hlediskem dostáváme do úzkých. Ve skutečnosti je ochrana obchodního tajemství instrumentální hodnotou jen tehdy, pokud souhlasíme s názorem, že pro blaho lidské společnosti je potřebný ekonomický růst.

9.3.1 OBCHODNÍ TAJEMSTVÍ VS. VEŘEJNÝ ZÁJEM

Po havárii chemické továrny firmy Union Carbide v indickém Bhópálu v roce 1984 zahynulo několik tisíc lidí a desítky tisíc dalších ponese následky na celý život. Jednou z příčin ohromného rozsahu katastrofy byla i naprostá neinformovanost obyvatelstva o látkách, které se v továrně vyráběly a jejich možných zdravotních dopadech. Jako reakce vznikl v roce 1986 v USA systém Toxic Release Inventory, veřejně přístupná databáze obsahující údaje o nebezpečných chemických látkách v jednotlivých podnicích. Zavádění obdobného systému v České republice naráželo na odpor zástupců chemických provozů, kteří tvrdili, že zpřístupněné informace budou zneužívány průmyslovými špióny na odhalení výrobních technologií.

SHRNUTÍ KAPITOLY

Kapitola pojednává o konkrétních kauzách informační etiky týkajících se převážně ochrany soukromí, bezpečnosti a práva na informace. Kauzy se věnují také problematice obchodování s osobními údaji, s obranou obchodního tajemství (a veřejným zájmem).

OTÁZKY

Jaké informačně etické problémy souvisí s právem na informace?

Jaké informačně etické problémy souvisí s ochranou soukromí?

Jaké informačně etické problémy souvisí se zajištěním elektronické bezpečnosti občanů?

Jaké informačně etické problémy souvisí s elektronickým šmírováním?

Jaké informačně etické problémy souvisí s ochranou obchodního tajemství a s veřejným zájmem?

DALŠÍ ZDROJE

ČINČERA, Jan. *Informační etika: sylabus k bakalářskému studiu informační etiky*. 1. vydání. Brno: Masarykova univerzita, 2002. 81 s. ISBN 80-210-2981-1.

10 PROBLÉMOVÉ KAUZY INFORMAČNÍ ETIKY II.

RYCHLÝ NÁHLED KAPITOLY

Kapitola pojednává o problémových a konkrétních kauzách informační etiky. Zaměříme se zejména na tyto problémy: ochrana duševního vlastnictví (ochrana autorských práv vs. společenský zájem), porušování citačních zásad a problém plagiátorství. Kauzy přebíráme z příslušných kapitol publikace Jana Činčery *Informační etika* (s. 34–38, viz použitá literatura).

CÍLE KAPITOLY

- Popsat a z informačně etického hlediska interpretovat výše zmíněné konkrétní problémy a kauzy informační etiky.
 - Cílem je tyto jednotlivé kauzy eticky a argumentačně reflektovat, jako i kriticky zhodnotit.
-

KLÍČOVÁ SLOVA

Informační etika, ochrana duševního vlastnictví, ochrana autorských práv, porušování citačních zásad, plagiátorství.

VÝKLADOVÁ ČÁST

10.1 Ochrana duševního vlastnictví

Tzv. duševní vlastnictví, tedy právo rozhodovat o využití výsledku svého intelektuálního úsilí, má podobu ochrany autorských práv či patentové ochrany. Jedná se o institut, který se začal prosazovat od konce osmnáctého století ve Spojených státech, v rámci Evropy byla přelomovou událostí bernská konvence k ochraně literárních a uměleckých děl z roku 1886. U ochrany literárních a uměleckých děl v zásadě platí buď princip pouhého vytvoření díla, nebo princip povinné registrace u speciálního úřadu (V USA Úřad pro copyright). Podmínkou přidělení patentové ochrany je registrace určitého vynálezu na patentovém úřadě.

Je zajímavé uvědomit si, že princip ochrany duševního vlastnictví je relativně mladé pravidlo informační etiky a že jde o princip, který byl ve starověku či středověku naprosto neznámý a nerespektovaný. I v současnosti existují značné mezikulturní rozdíly v jeho akceptování: patrně nejsilnější ochranu má duševní vlastnictví ve Spojených státech, zatímco například japonská tradice či většina rozvojových zemí mnohem více uplatňují princip vzájemného sdílení informací.

Hlavním předmětem kontroverzí kolem ochrany duševního vlastnictví je vymezení toho, co všechno by mělo být chráněno a zvážení společenských dopadů příliš přísné legislativy. V oblasti patentového práva jsou to zejména spory o patentování softwarových postupů, kde příliš přísná ochrana může znamenat zastavení vývoje a vznik monopolů, jinou spornou oblastí je patentová ochrana na rozluštěný lidský genom či na nově vytvořené geneticky pozměněné druhy. Diskutována je také otázka znevýhodnění ekonomicky slabších vrstev obyvatel a rozvojových zemí, které často nemají prostředky k zakoupení informací či softwaru, potřebného pro jejich rozvoj.

Na druhé straně ale koresponduje princip ochrany duševního vlastnictví se zásadami spravedlnosti a zpravidla se jako důvod jeho respektování uvádí teleologický argument o nezbytné motivaci kreativních lidí. Princip kategorického imperativu zde nemůžeme použít, protože společnost by v jiné podobě mohla fungovat i bez ochrany autorských práv. Stejně tak je obtížně uplatnitelné Zlaté pravidlo – pro řadu autorů nejsou peníze hlavní motiv jejich práce a více upřednostňují například rozšíření svého díla mezi uživatele.

Pro etické posouzení principu ochrany duševního vlastnictví se tak nejlépe hodí uplatnit Aristotelovo pravidlo zlaté střední cesty: ochrana autorských práv by neměla být ani tak tvrdá, aby znemožnila rozvoj, monopolizovala trh a vytvořila sociální přehradu mezi lidmi a společnostmi, neměla by ale být ani tak měkká, aby se nevyplácelo investovat do rozvoje. Je-li této zlaté střední cesty dosaženo, můžeme posoudit na jednotlivých příkladech.

10.1.1 OCHRANA AUTORSKÝCH PRÁV VS. SPOLEČENSKÝ ZÁJEM

Učitel na střední škole v chudinské americké čtvrti potřeboval vybavit počítačovou učebnu důležitým matematickým softwarem. Škola ale neměla peníze na zakoupení multilicence a firma odmítla dát program zdarma nebo s akceptovatelnou slevou. Je v takovém případě eticky oprávněné program rozkopírovat na potřebný počet počítačů?

Rozvojové země se v sedmdesátých letech několikrát domáhaly volného zpřístupnění informací z komerčně provozovaných odborných databází. Uživatelský poplatek byl pro ně příliš vysoký. Zpřístupnění těchto informací by jim mohlo pomoci v boji s chudobou.

10.1.2 NEJASNOSTI PŘI DODRŽOVÁNÍ AUTORSKÝCH PRÁV

Má zaměstnanec právo disponovat softwarem, tezemi, algoritmy či jiným typem duševního vlastnictví po ukončení pracovního poměru a případném přechodu do jiné firmy? Je majitelem autor nebo bývalý zaměstnavatel?

Častým příkladem sporu mezi softwarovými firmami je tzv. zpětné inženýrství. Ve sporech mezi výrobcí tabulkových procesorů Lotus a Borland a operačních systémů Apple a Windows šlo vždy o to, že první z dvojice firem se prosadila s úspěšným softwarovým produktem, zatímco druhá po nějaké době vyvinula obdobný program, využívající většinu nápadů svého předchůdce. Je takový postup korektní?

Elektronický obchod AMAZON se rozhodl nechat si patentovat tzv. metodu 1-Click, která umožňuje hromadnou objednávku všech vybraných položek. Jde vlastně o autorskou ochranu určitého nápadu, který je poměrně obecný a přitom užitečný pro všechny internetové obchody – například jako by vynálezce kliky nutil všechny truhláře na celém světě platit za každou vyrobenou kliku, bez ohledu na vzhled, velikost či výrobní postup. Kritici tvrdí, že takové patenty by zbrzdily další vývoj internetu, na kterém by vydělávaly jen nejmocnější korporace.

Důležitou částí marketingové strategie na internetu je vhodně zvolená doména. Po zaregistrování se doména stává majetkem osoby, která si ji zaregistrovala. Má ale kdokoli právo zaregistrovat si např. doménu www.havel.cz, nebo www.sony.cz pokud byl rychlejší než zainteresované strany? V současné době je tento postup zakázán, zakázán je i tzv. typosquatting, tedy překlepové domény (např. www.alavista.com), které byly využívány pro zvýšení návštěvnosti vlastních stránek. Důsledkem bylo ale např. také odebrání domény www.madonna.com soukromému majiteli ve prospěch známé zpěvačky, riziko zrušení domény hrozilo avantgardní skupince etoy.com, kterou žalovalo internetové hráčkářství etoys.com.

Hudební portál MP3.com byl obžalován z porušení autorských práv službou MyMP3.com, kde si uživatelé mohli online archivovat svoje legálně zakoupené desky. Z hlediska žalobce se jednalo o neoprávněné pořizování kopií nahrávek.

Pro provozovatele systémů peer-to-peer umožňujících volné sdílení souborů, jako je např. Napster, je obtížné zabránit uživatelům v distribuci nelegálních kopií dokumentů (písniček ve formátu MP3). Je ale nelegální chování uživatelů chyba provozovatele systému (Napster byl kvůli tomu soudně napaden americkou asociací, chránící zájmy producentů CD.)? V soudním obvinění se objevil argument, že chyby se dopustili již tvůrci systému, neboť jej vytvořili tak, aby umožňoval (aniž by zabraňoval) porušovat autorská práva. V kritice se také objevují názory, že cena hudebních CD je neúměrně vysoká a že příčinou vysokých cen je příliš veliký podíl pro distribuční společnosti v neprospěch samotných hudebníků.

V roce 1994 byl obviněn správce BBS Cynosur, že umožňuje uživatelům vystavovat a stahovat autorsky chráněný software. Obviněný současně spravoval server ve svém vol-

ném čase, nepobíral za vystavovaný software žádné peníze a nic si také sám nestahoval. Jeho počínání vycházelo z přesvědčení, že software by měl být volně šířen. V kauze se objevil názor, že odpovědnost správce je v takovýchto případech podobná, jako odpovědnost poštovní či telekomunikační služby – nikoli jako třeba vydavatele novin.

Je v pořádku, pokud si autor umístí na svou WWW stránku odkaz na obrázek, umístěný na jiném serveru? V důsledku se na jeho stránce zobrazí cizí obrázek, aniž by přitom došlo k jeho fyzickému zkopírování na jiný počítač. K několika sporům o umístění odkazu došlo ve Spojených státech. Šlo o to, že vydavatelé elektronického časopisu žalovali svého menšího konkurenta za to, že na své stránky umístil odkaz na konkrétní články z jejich periodika. Tak vlastně z jednoho úhlu pohledu docházelo k jistému „tunelování“ jednoho časopisu druhým. Velkým vydavatelstvím tak navíc ubývalo přístupů na hlavní stránku s umístěnými reklamami. Postižení vydavatelé tedy požadovali zákaz tzv. „deep links“ – odkazování na jiné než střešní stránky. Je takový požadavek oprávněný?

10.1.3 PORUŠOVÁNÍ CITAČNÍCH ZÁSAD

Obvyklým případem neetického jednání je necitování zdroje převzatých informací v obvyklé formě citací. Podle mých zkušeností je to problém většiny studentských prací. Práce většinou mají podobu pestré koláže z nalezených stránek na internetu bez jakékoliv citace. Obzvláště pikantní byl případ, kdy jsem v seminární práci našel vřazené odstavce z mých vlastních článků. Citační prohršky mohou mít ale i jinou formu: citování autorit pro zvýšení odborné prestiže díla, uvádění nevyužité literatury za účelem vyvolání zdání, kolik toho autor načetl, atd.

Dodržování citačních zásad je důležité i kvůli možnosti kontroly díla: například ověření dat, která uvádí, atd. Paul Johnson uvádí ve svém kritickém portrétu Karla Marxe příklady jeho volné práce se zdroji maskovanými nepřesnými citacemi. Cílem bylo vyvolat zdání horších společenských poměrů, v jakých se dělníci nacházeli, než tomu bylo ve skutečnosti. (Paul Johnson je ale zaujatostí svých knih sám případem pro další kauzu z informační etiky.)

Plagiátorství, opisování či přebírání již hotových studentských prací z internetu se stává noční můrou učitelů v informačně vyspělých zemích. Existuje řada webů (např. schoolsucks.com, seminarky.cz), které obsahují početné kolekce studentských prací, jež jsou potom vydávány jinými studenty za vlastní. Autor stránky schoolsucks.com, Kenny Sahr se ale obvinění z podpory plagiátorství brání. Na stránky vložil výzvu proti přebírání seminárních prací a prostor pro vyjádření učitelů. Některé jiné systémy studentské práce za malý poplatek prodávají.

SHRNUTÍ KAPITOLY

Kapitola pojednává o problémových a konkrétních kauzách informační etiky. Zabývá se zejména těmito konkrétními problémy: ochrana duševního vlastnictví (ochrana autorských práv vs. společenský zájem), porušování citačních zásad a problém plagiátorství. Na konkrétních kauzách ukazuje etickou relevanci zmíněných jevů a způsobů chování.

OTÁZKY

Jaké informačně etické problémy souvisí s problémem ochrany duševního vlastnictví?

Jaké informačně etické problémy souvisí s porušováním citačních zásad?

Jaké informačně etické problémy souvisí s plagiátorstvím?

DALŠÍ ZDROJE

ČINČERA, Jan. *Informační etika: sylabus k bakalářskému studiu informační etiky*. 1. vydání. Brno: Masarykova univerzita, 2002. 81 s. ISBN 80-210-2981-1.

11 PROBLÉMOVÉ KAUZY INFORMAČNÍ ETIKY III.

RYCHLÝ NÁHLED KAPITOLY

Kapitola pojednává o problémových a konkrétních kauzách informační etiky. Zaměříme se zejména na tyto problémy: problém svobody projevu a cenzury (i v kontextu pornografického obsahu na internetu), problém nenávistných komentářů (tzv. *hate speech*) na sociálních sítích v internetovém prostředí, na problém *spamu* a *hoaxu*, jako i na problém internetového pronásledování (tzv. *kyberstalkingu*) a šikanování (*kyberšikana*). Kauzy přebíráme z příslušných kapitol publikace Jana Činčery *Informační etika* (s. 39–53, viz použitá literatura).

CÍLE KAPITOLY

- Popsat a z informačně etického hlediska interpretovat výše zmíněné konkrétní problémy a kauzy informační etiky.
- Cílem je tyto jednotlivé kauzy eticky a argumentačně reflektovat, jako i kriticky zhodnotit.

KLÍČOVÁ SLOVA KAPITOLY

Informační etika, svoboda projevu, cenzura, nenávistné komentáře (tzv. *hate speech*), spam, hoax, internetového či elektronického pronásledování (*kyberstalking*), *kyberšikana*.

VÝKLADOVÁ ČÁST

11.1 Svoboda projevu

Právo na svobodný projev je nejstarším konceptem informační etiky, který se objevuje již v antice. Právo říkat či jakýmikoliv způsoby vyjadřovat co chci, je nesmírně důležitým předpokladem demokracie a jeho potlačování vždy vedlo k pocitům vnitřní nesvobody a frustrace. Společnosti, kde toto právo nebylo obecným zákonem, sice fungovaly, ale vytvářely jisté vnitřní napětí, které často skončilo revolučně. Lze také argumentovat, že lidé se cítí šťastnější, jsou-li svobodní a svoboda projevu je nezbytnou součástí svobody. I

podle dalších etických zásad (Zlaté pravidlo, Teorie smlouvy, Přirozená inklinace) je svoboda projevu eticky oprávněná.

Opakem svobody projevu je nějaká forma cenzury, nejčastěji uplatňovaná na písemný projev. Důvodem pro zavedení cenzury je obava, že volné šíření informací ohrozí stávající společenský řád a povede k rozvratu. Cenzurní omezení svobody projevu jsou tedy také vysvětlována etickými argumenty, respektive teleologickým postojem.

Pro nalezení eticky správného řešení je tedy třeba pokusit se aplikovat zásadu Zlaté střední cesty, zmapovat dopady extrémů a zvážit, v jakých případech mohou být důsledky volného šíření informací horší, než zavedení cenzury.

Svoboda projevu a volného šíření informací bývá zpravidla omezována v těchto oblastech:

- Je-li předmět šíření chráněn autorskými právy.
- Jsou-li předmětem šíření informace, jejichž zveřejnění by mohlo ohrozit obyvatele příslušné země (státní tajemství).
- Jsou-li předmětem šíření osobní údaje či obchodní tajemství.
- Je-li předmětem šíření hrubá, zejména dětská pornografie.
- Jedná-li se o šíření pomluv, nebo o nějaký projev urážející rasu, pohlaví, národnost, náboženství, či propagující totalitní ideologie. V tomto bodě se liší americká tradice, která v zásadě šíření takových informací dovoluje na základě přesvědčení, že špatný názor se zkompromituje sám, a evropská tradice, která na základě historických zkušeností volné šíření takových informací zakazuje.

Představuje zlatou střední cestu spíše americká nebo evropská tradice? Můžeme se pokusit posoudit to na konkrétních příkladech.

Problematickou kapitolou je také otázka šíření nepravdivých informací. Důvodem je především obtížnost definovat pravdu. Například literární umění je z jednoho hlediska zcela nepravdivé, neboť předkládá smyšlené příběhy. Na druhé straně literatura kopíruje mýtický způsob zachycení reality vyprávěním, které nás vede k porozumění světu. Šíření nepravdivých informací, které jsou prezentovány jako pravdivé, ale způsobuje špatné pochopení světa a může vést k neadekvátním rozhodnutím.

Problém lži je konfliktní i z hlediska etického rozboru. Na jedné straně se lež jeví při posouzení kategorickým imperativem jako zcela zavrženíhodná. Na druhé straně může někdy lež zachránit lidské životy nebo vést k prosazení správného rozhodnutí (teleologická argumentace). Problémy pravdy a lži jsou v informační etice ty nejsložitější.

11.1.1 CENZURA VS. PORNOGRAFIE

Velký rozruch vyvolala snaha senátora Jima Exona, pobouřeného zprávami o existujících pedofilních sítích, prosadit zákon na ochranu mravnosti v počítačových sítích (Communication Decency Act). Zákon měl zakazovat přenos informací obscénních, oplzlých, neodpovídajících standardům současné společnosti. Tato snaha ztroskotala nejenom na odporu Nejvyššího soudu, ale také na rozhodném odporu většiny uživatelů Internetu.

Od 1.7. 1996 byl ale obdobný zákon přijat ve státě Georgia, řada veřejných knihoven se ve své politice zpřístupňování internetu čtenářům chová tak, jako by zákon skutečně platil, tj. pomocí firewallů brání v přístupu na závadné stránky. V roce 1998 se navíc diskuse o CDA znovu oživila v souvislosti s obrovským nárůstem hrubé pornografie na Internetu a řadou afér s odhalováním pedofilských sítí. I nový návrh zákona CDA II však vyvolal silnou kritiku. Přestože by se většina uživatelů internetu jistě shodla na nebezpečnosti a odsouzeníhodnosti pornografických stránek, nebyl vyřešen problém technického provedení cenzury. Metoda digitální certifikace stránek pověřenými organizacemi je předem zpochybněna subjektivností cenzorů, automatická zařízení (např. založená na filtrování stránek, obsahující vulgarismy) má také svá omezení. Automat není schopen posoudit kontext, v jakém byl vulgarismus řečen – což je tím, co z vulgarismu dělá vulgarismus. Jiné používané metody – sestavování seznamů povolených (whitelistů) či zakázaných (blacklistů) stránek je v prvním případě beznadějně omezující a ve druhém neúplné. Není také jasné, kdo má za “závadné” stránky nést odpovědnost – zda provozovatel serveru či pouze autor. Navíc není možné přijmout zákon na cenzurování Internetu pouze na úrovni národních států, nutná by byla všeobecně akceptovaná mezinárodní dohoda.

Odpůrci internetové cenzury jsou přesvědčeni, že online komunita je schopna své problémy řešit i bez rušivého vpádu státní moci. Na internetu například existují organizované skupiny hackerů soustředěně útočících proti pornografickým či spammerským serverům, proti kterým používají legální i nelegální prostředky. Je ovšem sporné, zda tyto skupiny dosáhnou stejné efektivity jako policejní zásah. Jejich činnost je jednak trestná, jednak neúčinná – vymazané pornografické servery jsou schopny obnovit svoji činnost po několika minutách. Proto mnoho protipornografických hackerských skupin – *Condemned*, *Cyber Angels*, *antichildporn.org* opouští hackerské metody a přechází na legální formy boje. I ty se ovšem míjejí s účinkem. Ač je dětská pornografie všude ve světě zakázána (v roce 1982 rozhodnul americký Nejvyšší soud, že se na ní nevztahuje svoboda projevu, daná Prvním dodatkem: trestné je nejen její šíření, ale i pouhé vlastnění), není zatím FBI schopna proti virtuální dětské pornografii zasahovat. Protipornografické skupiny odhadují, že počet nových serverů s dětskou pornografií vzroste každý měsíc o sto padesát nových míst.

Měli by správci informačních systémů cenzurovat informace dostupné na provozovaných systémech? Správce informačního systému NYX na Denverské univerzitě byl konfrontován s článkem v *Sunday Denver Post*, který upozorňoval, že na jedné z diskusních konferencí systému probíhá volná diskuse o pedofilii. Ve skutečnosti se jednalo o diskusi na téma, zda pedofilie je či není zlem. Správce se nakonec rozhodl odolat tlaku na zákaz

konference. V jiném případě byl na provozovatele počítačového systému Cleveland Free-Net, užívaného širokou veřejností, vznesen požadavek ze strany některých rodičů zabránit jejich dětem v přístupu k nevhodným (sexuálně orientovaným) dokumentům. Provozovatel systému vyhověl tomuto požadavku a zpřístupňuje tento typ dokumentů pouze na základě potvrzení o plnoletosti či povolení rodičů. Obdobně řešili situaci správci počítačového systému na New England University. Skupina studentů (chlapců) po sobě zanechala na obrazovce počítače sexuální obrázky, stažené z konference alt.sex.erotica. Studentky, které pak přišly do učebny na počítačovou hodinu, byly z obrázků silně pohoršeny a stěžovaly si vedení školy. V jednom případě byla studentka natolik rozrušena, že neudělala v následující hodině zkoušku. Vedení školy se poté rozhodlo omezit přístup na sexuálně orientované konference, což vyvolalo bouři negativních ohlasů, argumentujících svobodným přístupem k informacím. Jaký je eticky nejlepší postup v takových případech?

11.1.2 HATE SPEECH

Za *hate speech* (nenávistné řeči) se označuje šíření a publikování dokumentů podněcujících nenávist k určité skupině – názorové, náboženské, rase, pohlaví, atd. Příkladem hate speech je třeba propagace fašismu nebo jiné totalitní ideologie. V roce 2000 žalovala francouzská vláda portál Yahoo, že zpřístupňuje francouzským uživatelům internetu stránky propagující fašismus. Nese Yahoo za obsah těchto dokumentů odpovědnost, nebo ne? Situace je komplikována dále tím, že v jednotlivých zemích platí různé právní normy, týkající se svobody projevu (v Americe není publikování fašistických dokumentů trestné). Obdobně bylo virtuální knihkupectví Barnes&Noble žalováno Německem za zpřístupňování knihy Mein Kampf německým zákazníkům. I v České republice vyvolalo nekomentované vydání Hitlerovy knihy rozruch a soudní proces. Mein Kampf přitom již v České republice dříve v komentované verzi vyšel, stejně tak byly vydány i antisemitistické Protokoly sionských mudrců. Mělo by být vydávání takových publikací zakázáno?

Antisemitistické organizace tvrdí, že Druhou světovou válku vyvolali Židé, aby na základě vyvolaného soucitu dosáhli vybudování vlastního státu. Některé jiné skupiny popírají tzv. “osvětimskou lež” – informace o vraždění Židů v koncentračních táborech. Rozšířený je také názor o židovském vlivu na světovou politiku. Popírání holocaustu je na druhé straně v mnoha evropských zemích trestné. Je správné šíření takových názorů zakázat nebo je lepší jim nechat volný průběh s přesvědčením, že se diskreditují samy? Měly by být potírány například internetové stránky hnutí skinheads nebo jiných rasistických organizací?

Rozvoj televize a filmu byl podle názoru mnoha psychologů odpovědný za eticky zkreslené a vychýlené představy o místě sexu a násilí v životě člověka. Podle amerických průzkumů je v televizi zobrazena násilná scéna každých třicet sekund, děti od pěti do patnácti let shlédnou 13400 výjevů zabití člověka. Korelace mezi sledováním televize a násilnickou dráhou jsou předmětem sporů mezi psychology. Podle průzkumů z konce sedmdesátých let vykazovali teenageři, kteří v dětství nadprůměrně sledovali násilné scény v televizi o polovinu větší počet případů násilného chování vůči lidem, zvířatům či majet-

ku. Množí se také případy mladistvých delikventů, kteří se dopustili násilí pod vlivem televizních filmů či počítačových her. Pokud prezentace násilí násilí podněcuje, lze ospravedlnit tvůrce filmů a příběhů, ze kterých „stříká krev“? Je jejich profese eticky negativní, neutrální nebo dokonce v určitých situacích pozitivní? Pokud ano, tak v jakých?

11.1.3 REKLAMY NA ZDRAVÍ ŠKODLIVÉ LÁTKY

Lidské zdraví poškozuje používání návykových látek jako je alkohol, nikotin, drogy. Kolem alkoholu a cigaret ale existuje rozvinutý průmysl, s jejich užíváním jsou spojeny určité kulturní návyky, díky zdanění cigaret a alkoholu získává stát finanční prostředky, totální prohibice se v historii katastrofálně neosvědčila. V současné době jsou v České republice i ve většině jiných zemí potírány zejména ostatní drogy, jejichž veškerá propagace je (podle některých výkladů včetně umělecké formy) zakázána. V České republice tak vyvolala soudní spor například kuchařka Vařme s konopím. Je eticky ospravedlnitelné prosazovat takovou restrikcí? Je správné současně zakazovat propagaci marihuany a povolovat reklamy na cigarety?

11.1.4 CENZURA VE VEŘEJNÝCH INSTITUCÍCH

U organizací, které jsou placeny státem a jejichž cílem je přispívat rozvoji kulturnosti, může vzniknout tlak na omezování fondu a vyloučení závadných publikací. V Československu za první republiky např. platila vyhláška, která zakazovala veřejným knihovnám kupovat do fondu brakovou literaturu - krváky, červenou knihovnu, atd. V USA byl na konci roku 2000 připravován zákon, podle kterého jsou veřejné knihovny, které získají od státu dotaci na připojení k internetu (program e-rate), povinny si od soukromých firem koupit filtrovací program, který zakáže přístup na některé stránky. Tato kauza vyvolala řadu ohlasů: není totiž zjistitelné, na jaké stránky tvůrci filtrovacích programů zakázali přístup (jde o obchodní tajemství: viz problém autorských práv na některé softwarové postupy - např. rozeznávání barvy odpovídající nahému tělu v obrázcích). Navíc existuje obava, že firmy budou prostřednictvím svého softwaru elektronicky sledovat počínání uživatelů na síti a zaznamenané údaje pak zneužijí pro cílenou reklamu (reálný případ společnosti N2H2).

Na internetu je možné najít i návody na výrobu výbušnin či na různé způsoby spáchání sebevraždy. Je eticky správné vytvářet takové dokumenty? Bylo by například pro knihovníka eticky správným rozhodnutím, kdyby takové dokumenty uživateli zpřístupnil? Bylo by rozhodnutí jiné v situaci, kdyby bylo pravděpodobné, že uživatel chce spáchat sebevraždu?

11.1.5 INFORMAČNÍ EXPLOZE, ŠÍŘENÍ NADBYTEČNÝCH INFORMACÍ, PROBLÉM SPAMU

V současnosti se ve světě ročně vydá sto tisíc časopisů v šedesáti pěti jazycích, tři sta tisíc odborných monografií, milión článků a odborných preprintů, denně je přihlášeno tisíc patentů. Z toho ovšem třetina až polovina publikovaných článků není nikdy citována. Devadesát procent nových informací je obsaženo v celkem pěti procentech publikovaných prací, devadesát procent citací je obsaženo v pouhém jednu procentu otištěných článků. Z šedesáti tisíc odborných periodik jich sto padesát dva obsahuje padesát procent citací a dva tisíce osmdesát pět procent citací. Odhaduje se, že osmdesát pět procent vědecké literatury není publikováno pro předávání nových informací, ale pro získání grantů a vědecko - pedagogických stupňů, či jako seberealizace autora.

Slovo “spam” se původně v angličtině používá pro označení populárního, byť ne příliš výživného či estetického jídla (například luncheon meat). Ve spojení s internetem se spamem chápe zpráva zaslaná v neakceptovatelném množství kopií do diskusních konferencí či na e-mailové adresy. (O původu tohoto nového významu pro „spam“ existují různé teorie. Podle nejznámější stojí na počátku scénka skupiny Monty Python, ve které skupina Vikingů v restauraci plně “spamů” zpívá stále více nahlas: “spam, spam, spam ...”, až nakonec přestane být možné pokračovat v jakékoliv jiné konverzaci. Podle jiné teorie použil slovo “spam” v urážlivém smyslu návštěvník virtuální komunity PernMUSH, komentující konverzaci jejích obyvatel při jejich posvatném obřadu – hnízdění na vejcích. Rozrušení a vzpomínky na “toho darebáka, který nás vyspamoval” se roznesly internetem a začaly používat pro označení zpráv, které ruší ostatní při konverzaci.) Nejtypičtější spamy jsou reklamní upoutávky. Spamming je dnes více než třetinou poskytovatelů připojení považován za druhý největší problém internetu. Roční náklady správců serverů na takové kvantum e-mailů činí 213 miliónů USD, na každého uživatele e-mailu připadne průměrně dvě tři junk mailů ročně. Spamming je pro internet nejen nepříjemný, ale i nebezpečný – zatěžuje a zpomaluje provoz sítě. Mezi nejznámější spammery patřili jednak Sedar Argic, jednak zejména dvojice právníků Lawrence Canter a Martha Siegel, která na počátku devadesátých let zaplavila news konference reklamami na svou právní kancelář. Jiným přeborníkem ve spammingu byl “Spamking” Wallace. Na počátku devadesátých let vlastně celou diskusi o spammingu rozpoutal, když rozeslal na milióny adres - všech konferencí a elektronických nástěnek – reklamu na služby své advokátní kanceláře Sám Wallace přiznal, že rozesílal dvacet pět miliónů mailů denně, tedy asi devět miliard ročně. Následovaly tisíce rozhořčených mailů, v jejichž důsledku byl Wallace vyhozen postupně od všech poskytovatelů připojení k Internetu. V roce 1998 se pokusil o opětovné zviditelnění zprávou o založení vlastního serveru. Svůj záměr propagoval na serveru firmy Galaxy Net. Výsledek byl opět stejný: záplava telefonátů a e-mailových vzkazů zavalila kapacitu serveru a Wallace byl opět odpojen. Akce antispammerů přitom trvala jediný den. Příběh Cantera a Siegelové byl v podstatě stejný. Oba se stali nechvalně známými spammery, kteří dnes vydělávají peníze na přednáškách o své zkušenosti s internetem.

Prostředky, které antispammerské hnutí používá, sahají od zveřejňování jmen největších spammerů na černých listinách, přes mazání spamů z konferencí (cancelfile, cancelbot) po soustředěný protiútok proti spammerské adrese. Mezi osobnosti, které v polovině devadesátých let organizovaly antispammerské hnutí, patří zejména legendární Cancelmoose, který antispammery dal dohromady a zavedl do jejich počínání jistá pravidla. S jistým zpožděním se ale zdá, že na problému spammingu začíná reagovat i státní správa v jednotlivých zemích. Objevují se první zákony proti spammingu, např. ve státě Washington může být odesílatel junk mailu odsouzen k zaplacení pokuty adresátovi.

Formou protestní akce bujícího kyberaktivismu je také zasílání protestních e-mailů. Často se používá pro vyjádření nesouhlasu s porušováním lidských práv, jindy dopisy směřují na nadnárodní korporace a velké firmy, které se chovají neohleduplně k životnímu prostředí. Poměrně často využívá tuto formu protestu například Greenpeace. V České republice proběhla v roce 2000 úspěšná mailová akce, kritizující prodej hraček s nebezpečnými ftaláty v nákupním středisku Kotva. Podstatné u této formy angažovanosti je, že protestní mail posílá každý nespokojený občan sám (přestože zpravidla z předdefinovaného webovského formuláře). To je důležitá hranice, která kyberaktivismus odděluje od hacktivismu, napadání a narušování serverů z ideologických pohnutek. I v tomto případě mohou být použity e-maily, ty jsou ale z důvodu vyšší účinnosti automaticky generovány a jejich množství a frekvence pak dokáže vyřadit server z provozu. Trochu pochybnou formou protestu je také zasílání řetězových mailů, pod které se postupně podepisuje každý další příjemce a přeposílává je na další adresy. Protest proti plánovanému kácení dešťných pralesů v Brazílii, který byl touto formou na podzim 2000 organizován, nepůsobil příliš věrohodně, přestože se později ukázalo, že reagoval na skutečné nebezpečí. Není ale kyberaktivismus jen určitou formou spammingu?

Jde o spamming, pokud si firma vytipuje skupinu osob, kterým pak poštou či e-mailem nabídne svůj produkt? Pokud ne, co ji od spammerů odlišuje? Pokud ano, jaké jsou hranice po etický marketing?

Jednou z forem reklam na internetu je i “Létající Čestmír” – často bizarní grafické efekty, které zasahují celou obrazovku. Obhájci tohoto druhu reklamy poukazují na pozornost, kterou vyvolává, kritici se cítí být rušeni při práci a poukazují na zbytečná data, která museli stáhnout. Je ale třeba si uvědomit, že bezplatnost většiny provozovaných služeb na internetu je podmíněna právě přítomností reklam. Jaké by měly být hranice pro reklamy na internetu?

Spamming je vlastně formou přímého marketingu, známého ze světa papírových reklamních letáků. Američané ročně obdrží 4 milióny tun této nevyžádané reklamní pošty. Zhruba 44 % těchto reklamních zásilek není nikdy otevřeno. Množství této pošty na obyvatele odpovídá zhruba roční spotřebě půl druhého stromu. Kdyby 100 000 lidí zabránilo doručování reklam do svých schránek, ušetřili bychom ročně 150 000 stromů. Obdobou antispammerského hnutí je pouze vylepování nálepek na poštovní schránky s prosbou o nevhazování reklamních materiálů, které je často ignorováno. Není tato forma reklamní inzerce horší než samotný spamming?

11.1.6 ZAMLŽOVÁNÍ REALITY, ŠÍŘENÍ ZKRESLENÝCH A NEPŘESNÝCH INFORMACÍ

Jako vaporware se označuje slibování nového softwarového produktu v nereálném termínu, který se pak nepodaří splnit. Špatnou pověst má v téhle oblasti například firma Microsoft, jejíž operační systém Windows 95 se dostal na trh až devět měsíců po původně avizovaném datu. Zatímco obhájci takového jednání tvrdí, že je správné, jsou-li potenciální uživatelé informováni dlouho dopředu, upozorňují kritici na fakt, že metoda vaporware může odradit zájemce od zakoupení konkurenčního výrobku, který se dostal na trh dříve.

Otevřete-li mail s názvem JOIN THE CREW, nahraje se do Vašeho počítače nový virus a smaže celý harddisk ... Toto je pravdivý příběh: moje známá si v kině sedla na injekční stříkačku. Když se zvedla našla u ní cedulku: “Vítej do reálného světa – HIV pozitivní” ... Chcete-li vyjádřit svoji solidaritu afgánským ženám, pošlete tento mail co největšímu počtu Vašich známých a forwardujte jej na adresu... Ve Spojených státech řadí gang zlodějů ledvin, kteří je odebírají zdrogovaným obětem a prodávají na černém trhu za velké částky: tento příběh jsem slyšel od známého mé známé, který se na jedné party seznámil s milou dívkou... Pozor na dětská hřiště síť Burger King – toto je několikrátý případ, kdy na hrající se dítě zaútočil chřestýš, stočený do jamky na kuličky... Chcete-li mi zachránit život, pošlete tento mail na adresu American Cancer Society. Za každý mail mi tato organizace přispěje na léčbu nevléčitelné osteoporézy jater částkou... Mailům tohoto druhu se v angličtině říká “hoaxes”, tedy něco jako “smyšlenky” (všechny uvedené příklady obsahují lživé informace nebo výzvy k aktivitě, která nebude mít žádný dopad). Hoaxes jsou specifický druh spammu. Způsobují zatížení přenosových pásem, obtěžují uživatele a zneužívají jejich dobrého srdce k vykonání nesmyslné aktivity. U některých hoaxes lze předpokládat, že důvodem jejich vzniku mohla být reklama antivirových programů či útok na neoblíbenou společnost. V jiných případech jsou důvody jejich vzniku zcela nejasné. Je etické takové zprávy psát? Je etické je šířit? Existují nějaká kritéria, jak rozeznat pravdivé od lživého?

Public relations agentury se zabývají vytvářením příznivého mediálního obrazu svého klienta. Z povahy věci vyplývá, že jejich služby často využívají firmy a organizace, jejichž činnost je veřejností vnímána negativně. Tak pracovala například agentura Burson-Marsteller pro firmu Monsanto, kritizovanou ekology kvůli genetickým modifikacím, pro Pinochetův režim v Chile, nigerijskou vojenskou juntou, firmu Exxon po havárii jejich tankeru na Aljašce nebo firmu TVX, která chtěla v Kašperských horách přes odpor veřejnosti těžít zlato. Vytváření příznivého mediálního obrazu zpravidla spočívá v psaní pozitivně laděných článků do novin, organizaci mediálně líbivých akcí, vydávání ne zcela nestranných brožur, atd. Existují nějaké etické hranice, které by PR agentury měly dodržovat?

S touto zkušeností se mi svěřila studentka medicíny Anička. Jako medička se účastnila jednoho z ročníků Pražského maratónu. Byla svědkem kolapsu závodníka, který mohl skončit smrtí (ve skutečnosti byl nakonec zachráněn za cenu odejmuté ledviny). Následující den ale v novinách nebyla o žádných problémech zmínka, hovořilo se pouze o leh-

kých zdravotních problémech. Nebyli novináři dostatečně informováni? Měla na vyznění článku vliv nějaká PR agentura? Nemohou být podobně zkresleny všechny články?

Někteří stoupcí hnutí Haré Kršna nevěří, že člověk přistál na Měsíci. Podle nich nikdo z nás na Měsíci nebyl a není důvod věřit, že vůbec někdo ano – je to všechno podvod, který nám měl vytáhnout z kapes peníze na zbrojení. Lze vůbec proti takovým názorům argumentovat?

Pravděpodobnost nalezení určitých WWW dokumentů vyhledávacími nástroji lze zvýšit vhodně zvolenou volbou klíčových slov, která se vkládají do speciálních metapříkazů v hlavičce stránky. Provozovatelé některých pornografických webů ve snaze o získání nových klientů kopírují do svých stránek klíčová slova nejnavštěvovanějších webů z jiných oblastí, takže se jejich stránky ocitnou ve výpisu výsledků vyhledávání na jakýkoliv dotaz.

11.1.7 CYBERSTALKING

Cyberstalking je obtěžování uživatelů internetu zasypáváním e-maily zpravidla osobního charakteru či vystavování osobních a lživých informací o konkrétní osobě na internetu.

V říjnu 1999 zastřelil 21letý Liam Youens svoji bývalou spolužačku Amy Boyer a poté sám sebe. V předcházejících měsících na své internetové stránce zveřejňoval tirády o své osamělosti, lásce, nenávisti a vražedných úmyslech vůči Amy. Liamova stránka popisovala, jak se její autor snaží zmapovat informace o Amyně pracovišti a domově a že dokonce zaplatil za shánění jejích osobních údajů jedné firmě, zaměřené na vyhledávání na internetu. Bylo možné Amyně smrti předejít? Jakou odpovědnost nese firma, zjišťující pro Liama Amyny osobní údaje?

Jake Baker poslal svému kamarádovi e-mail, ve kterém popsal a graficky přiblížil své sexuální fantazie, včetně plánu znásilnit, mučit a zavraždit svou spolužačku. Baker byl uvězněn a odsouzen dříve, než mohl cokoli reálně provést. V soudním sporu šlo o to, zda mail znamenal hrozbu zmíněné spolužačce (která ovšem mail nedostala) a zda mail je či není součástí Bakerova práva na svobodu projevu.

V roce 1999 se Randi Barber stala terčem internetové odplaty ze strany svého bývalého nápadníka Dellapenty. Ten uveřejnil v diskusní konferenci její jméno, telefonní číslo, adresu, návod k vypnutí bezpečnostního systému a lživé tvrzení, že Randi sní o tom být přepadena a znásilněna ve vlastním domě. Nejméně šest mužů se pak dostalo do jejího bytu, tucty dalších ji bombardovaly nechutnými telefonáty. Randi se nakonec dozvěděla o zveřejněné výzvě od jednoho muže, který se k ní v noci pokoušel dostat. Policie sice nejprve odmítala Randi pomoci, ale nakonec se Randi za pomoci některých mužů, kteří se na základě falešného inzerátu snažili s Randi seznámit, podařilo zjistit, že za celou akcí stojí její odmítnutý citel. Dellapenta byl odsouzen na šest let do vězení.

SHRnutí KAPITOLY

Kapitola pojednává o problémových a konkrétních kauzách informační etiky. Zabývá se zejména těmito konkrétními problémy: problém svobody projevu a cenzury (v kontextu pornografického či jinak problematického obsahu na internetu), problém nenávistných komentářů (tzv. *hate speech*) v diskusích na sociálních sítích na internetu, na problém nevyžádané e-mailové pošty či zpráv (*spam*) a problém neověřených, smyšlených či přímo fiktivních zpráv (*hoaxu*). V kapitole upozorníme i na problém internetového pronásledování (tzv. *kyberstalkingu*) či přímo šikanování (*kyberšikana*). Na konkrétních kauzách ukazují etickou relevanci zmíněných jevů a způsobů chování.

OTÁZKY

Jaké informačně etické problémy souvisí s problémem svobody projevu v internetovém prostředí?

Je cenzura problematických projevů na internetu eticky obhájitelná? Zkuste formulovat argumenty pro i proti.

Jaké etické aspekty souvisí se spamem/spamováním a s hoaxem? Jde o problémy mikroetické či spíše makroetické?

Jakým způsobem posuzovat kyberstalking a kyberšikanu z pohledu informační etiky? Jsou to podle Vás problémy charakteru spíše etického nebo trestně právního?

DALŠÍ ZDROJE

ČINČERA, Jan. *Informační etika: sylabus k bakalářskému studiu informační etiky*. 1. vydání. Brno: Masarykova univerzita, 2002. 81 s. ISBN 80-210-2981-1.

12 PROBLÉMOVÉ KAUZY INFORMAČNÍ ETIKY IV.

RYCHLÝ NÁHLED KAPITOLY

Kapitola pojednává o problémových a konkrétních kauzách informační etiky. Zaměříme se zejména na tyto problémy: problém anonymních remailerů, závislosti na online hraní (online gambling), problémy spojené s agresivními počítačovými hrami, problémy související s MUDs a chatovou komunikací. Podíváme se také na etické problémy, které vyvstávají s aktivitou hackerů a crackerů. Kauzy přebíráme z příslušných kapitol publikace Jana Činčery *Informační etika* (s. 53–61, viz použitá literatura).

CÍLE KAPITOLY

- Popsat a z informačně etického hlediska interpretovat výše zmíněné konkrétní problémy a kauzy informační etiky.
- Cílem je tyto jednotlivé kauzy eticky a argumentačně reflektovat, jako i kriticky zhodnotit.

KLÍČOVÁ SLOVA KAPITOLY

Informační etika, anonymní remailery, online gambling, netolismus, MUDs, chat, hacking, cracking.

VÝKLADOVÁ ČÁST

12.1 Informační systémy omezující lidskou svobodu

Některé americké firmy využívají elektronický systém, který má přinutit zaměstnance, aby si po použití toalety umyli ruce. Zaměstnanci mají černou krabičku, která se po použití toalety rozblíká a nepřestane, dokud zaměstnanec nepoužije nádrž na tekuté mýdlo a nenechá téct vodu nejméně 15 vteřin. Prohřešky se zaznamenávají do archivu. Je správné omezovat lidskou svobodu z důvodů obecné účelnosti a výhodnosti? Je správné vytvářet informační systémy, které to umožňují? Leží morální odpovědnost na tvůrci systému nebo na jeho uživateli?

Problematiku odpovědnosti tvůrců softwaru odráží případ nedostatečného zohlednění ne zcela korektního chování uživatelů, které mělo za následek smrt několika lidí. Francouzský systém Therac-25, používaný v radioterapii, byl založený na sofistikovaném programu. Jak se ale ukázalo, v případech, kdy jeho obsluha omylem nejprve nastavila spínač do špatné polohy a pak jej bleskově stočila na správnou hodnotu, zachoval se systém zmateně. Na monitoru se objevilo nesrozumitelné chybové hlášení a pacient dostal vysokou dávku radioaktivního záření, která ohrozila jeho život. Než byla podstata problému odhalena, zahynulo v různých nemocnicích několik lidí. Bylo povinností tvůrců softwaru předejít problémům, které plynuly z nekorektního užívání přístroje? [85] Představme si situaci, kdy je na programátora vyvíjen tlak vedoucím firmy k urychlenému dokončení programu. Součástí nátlaku je i příkaz, aby programátor přestal s doladováním zabezpečovacích složek systému, které nejsou nezbytně nutné pro provoz. Kdo by měl v takovém případě odpovědnost za případné problémy, které by provoz systému způsobil?

12.1.1 ANONYMNÍ REMAILERY

Anonymní remailery jsou službou, která umožňuje odesílatelům e-mailů skrýt svoji identitu. Mail je zaslán na adresu remaileru, ten z něj odstraní informace o odesílateli a nahradí je fiktivní adresou (např. anon123@...). Zatímco z tzv. pseudoanonymních remailovacích služeb je možné například na základě soudního příkázání adresu odesílatele dohledat, existují i systémy, které využívají přeposílávání zprávy přes několik remailerů s průběžným šifrováním, takže odesílatel je poté skutečně nezjistitelný. Odpůrci těchto služeb upozorňují na jejich zneužívání kriminálními strukturami či obtěžujícími odesílateli. Naopak zastánci hovoří o právu na soukromí, významu služby například pro politické disidenty, zaměstnance, kteří chtějí anonymně udat své zkorumpované nadřízené a bojí se o zaměstnání. Většina provozovatelů remailerů dělá svoji práci z přesvědčení, bez finančního ohodnocení. Podle J. Helsingiusa, provozovatele finského remaileru: “Je důležité mít možnost vyjádřit svůj názor bez toho, aby každý věděl, kdo to psal. (..) Žiji ve Finsku a vím proto, jak to vypadalo v bývalém SSSR. Když někdo vlastnil kopírku nebo dokonce psací stroj, musel je nechat zaregistrovat a zanechat vzor písma k pozdější identifikaci.” Je provoz remailovacích služeb eticky správný nebo ne?

12.1.2 ONLINE GAMBLING

Rychlým rozvojem prochází od konce devadesátých let provozování online casin a her. Tato casina jsou často fyzicky provozována v oblastech s měkkou legislativou (například oblast Karibiku), jsou ale online dostupná komukoliv na internetu (většinu jejich zákazníků tvoří občané Spojených států, kde je provoz takových podniků přísně regulován). Online gambling umožňuje utrácet peníze mnohem rychleji než klasická casina, hráči mohou například hrát na několika stránkách najednou. Online gambling je také jednou z častých příčin vzniku závislosti na internetu a je častým zdrojem internetových podvodů. Měl by být provoz online casin zakázán?

Indiánský kmen Coeur d'Alene má v plánu začít vydělávat peníze na provozu online loterie. Jejich plán vyvolává rozpaky právníků (Indiáni využívají zvláštního právního postavení, které jejich rezervace má), navíc je provoz těchto služeb eticky pochybný. Indiáni ale hodlají ze zisku kompenzovat některé dějinné křivdy: chtějí koupit půdu, která jim byla v historii odňata, získat prostředky na vzdělání dětí a na péči o staré a potřebné svého kmene. Ospravedlňuje cíl postup, který zvolili?

12.1.3 AGRESIVNÍ POČÍTAČOVÉ HRY

Způsobuje hraní agresivních počítačových her agresivnější chování náruživých hráčů? Studie Psychologického ústavu University of Missouri – Columbia z dubna 2000 analyzovala vztah mezi agresivním jednáním, studijními úspěchy a častým hraním agresivních počítačových her: V první studii vyplňovali univerzitní studenti dotazníky, kde odpovídali na otázky mapující jejich zálibu v počítačových hrách a počet případů jejich vlastního agresivního jednání za určitou dobu. Druhá studie experimentálně zkoumala, zda násilné počítačové hry indukují krátkodobé agresivní jednání. V obou případech se původní předpoklad potvrdil. Studenti, kteří častěji hrají agresivní počítačové hry, způsobili v posledním období více agresivních i neagresivních přestupků a jejich studijní výsledky byly v průměru horší, než u studentů nehrajících násilnické hry. Studenti, kteří při experimentu hráli agresivní počítačové hry, prokázali krátkodobě agresivnější reakce, než ti, kteří hráli hry bez násilí. Podle výzkumníků neleží nebezpečí těchto her v přenosu emotivních prožitků, ale v kognitivní rovině – přenosu poznatků o násilných vzorcích jednání v určitých situacích. Počítačové hry jsou přitom podle nich nebezpečnější než sledování násilí v televizi. Hráč se v nich identifikuje s agresorem a ve hře je aktivním strůjcem násilí. Hry navíc mají návykový charakter – fungují vlastně jako kompletní výukové prostředí pro nácvik agresivního jednání. Násilné počítačové hry směřují ke stále větší míře věrohodnosti a grafické dokonalosti – 3 prostředí, dokonalá grafika, zvuky. Obecně lze říct, že s věrohodností násilné hry roste její nebezpečnost. Násilnické počítačové hry stály možná v pozadí mnoha případů dětského násilí posledních let ve Spojených státech. Centrum Simona Wiesenthala například zjistilo, že jeden ze dvou studentů kolumbijské střední školy v Littletonu, kteří 20.4. 2000 postříleli třináct svých spolužáků a dvacet tři jiných zranili, měl na svém počítači upravenou variantu hry Doom, ve které dva útočníci v dlouhých pláštích stříleli na bezbranné postavy. Trh s agresivními počítačovými hrami se navíc velice rozvíjí, nejpopulárnější videohrou roku 1983 byla jedna z nejagresivnějších her – Mortal Kombat. Odhaduje se, že zhruba osmdesát procent prodávaných her je ve své podstatě násilného charakteru. Z 227 univerzitních studentů, kteří se účastnili průzkumu, jich pouhých devět procent nehrálo počítačové hry, Mortal Kombat byla nejoblíbenější hrou dvaceti sedmi procent studentů. Měl by být prodej násilných počítačových her regulován či zakázán? Nesou tvůrci hry, kterou hráli dětští vrazi z Littletonu, nějakou odpovědnost za jejich oběti?

12.1.4 MUDS A CHAT

MUDs jsou virtuální komunity, ve kterých hráči v textovém, 2D či 3D grafickém prostředí hrají určité role a setkávají se s ostatními hráči. Většina MUDs je motivována fantastickými příběhy, jiné fungují jako prostředí pro společenské aktivity. MUDs a chat jsou obecně považovány za nejadiktivnější služby internetu, odhaduje se, že téměř dvě třetiny klientů Centra pro online závislost svůj problém získalo z chatu či MUDs. MUDs i chat se na druhé straně mohou stát útočištěm všem, kteří se v reálném světě cítí handicapováni zevnějškem, sociálním postavením, neuspokojivým zaměstnáním, atd. Měly by tyto služby být nějak omezeny? Je etické je provozovat?

Doug, o kterém referuje Sherry Turkle, žije ve čtyřech různých MUDs pod čtyřmi různými identitami: v jednom jako drsný chlapík, v jiném jako svůdná dívka, ve třetím hraje králíka a ve čtvrtém je sexuálním turistou. Představme si dále, že Doug, kterého realita příliš nezajímá, žije velice skromně, je nevybíravý pokud jde o jídlo, ošacení, atd. Představme si, že se Doug do reality dostane jen v nezbytných případech a že se jeho život odehrává téměř výlučně v některém z MUDs. Doug v reálném světě nikomu neškodí a ve virtuálních světech respektuje pravidla, která jsou v nich ustanovena. Je dokonce v některých virtuálních světech velice ctěn (může se například proslavit chováním své postavy, svými programátorskými schopnostmi a schopností navrhovat nové místnosti, může se angažovat za více demokracie na MUDs, atd.). Lze Dougovi něco vytknout?

V MUDs dochází k vysokému stupni identifikace se svými avatary. Pomocí určitých programátorských postupů lze ale dosáhnout toho, že hráč ztratí nad svojí postavou kontrolu a je svědkem toho, jak její pohyby řídí někdo jiný (takové případy se nestávají často, jsou komunitou MUDs a jejich správci přísně potírány, ale někdy se stanou). V MUDs, ve kterých je možné sexuálně žít (výměna sexuálně orientovaných textů), již došlo k několika případům znásilnění – například osobě vystupující pod jménem Legba byla sebrána postava a vedena k sexuálnímu aktu s jinou postavou. V reálném světě nedošlo k žádné újmě. Přesto znásilnění své postavy reální hráči velice těžce pociťovali, znamenalo to pro ně těžký šok. Je možné posuzovat takové online znásilnění stejně jako v reálném světě? Jedná se vůbec o prohřešek?

12.1.5 HACKING A CRACKING

Hackeři jsou internetová komunita, která věří, že by všechny informační systémy měly být přístupné. Jejich činnost se většinou omezuje na nelegální proniknutí do informačního systému bez poškození souborů. Hackeři tvrdí, že pomáhají odhalovat slabá místa v zabezpečení systémů a tak pomáhají společnostem. Hackerské metody jsou ale často využívány crackery, kteří v systémech, do kterých pronikli, mažou soubory, přepisují stránky posměšnými nápisy nebo ovládají na dálku počítačem řízené systémy. O jejich možnostech se vedou diskuse. Jako příklad nadsazování jejich vlivu byl uváděn smyšlený případ vychýlení vojenského satelitu na počátku 90. let. Tato fáma se v březnu 1999 stala skutečností, neboť skupina crackerů elektronicky ovládla britský vojenský satelit, převedla

jej na jinou dráhu – a začala britskou vládu vydírat. V USA crackeři na přelomu 80. a 90. let dokázali ohrozit provoz linky 911 (obdoby naší 158), čímž riskovali ohrožení mnohých životů, či přivést ke zhroucení významnou americkou telefonní sítí AT&T. Crackerké akce jsou jistě zavrženíhodné. Existují ale případy, kdy by jejich jednání mohlo být morálně akceptovatelné? Je akceptovatelná hackerská argumentace o službě společnosti?

Sdružení The Earth Liberation Front spolu s The Animal Liberation Front využívají internet jako nástroj boje proti laboratorním testujícím na zvířatech. Při své akci zaplavily padesáti tisíci elektronickými protestními dopisy počítačovou sítí švédského výzkumného ústavu, který používá pro svou práci opice. “Můžeme velice jednoduše způsobit, aby počítače všech těch, kteří se odmítají připojit, odmítly službu. Můžeme tyto počítače napadnout viry. Můžeme do nich beztrešně vstoupit; ostatně to už jsme v několika případech udělali a vypůjčili jsme si pro nás užitečné údaje. Pakliže se nám někdy zachce, budeme moci údaje v obsluhujících počítačích také zničit,” říká jeden z oněch padesáti tisíců vzkazů, odeslaných z USA do Švédska.

Experti Pentagonu odhadují, že největší nebezpečí nebudou pro USA v blízké budoucnosti znamenat konvenční či jaderné zbraně, ale hackerské (crackerké) útoky proti řídicím systémům: “Během války v Zálivu hackeři útočili na armádní zásobovací systém. Kdyby se jim průnik zdařil, mohli poslat nasazeným jednotkám místo nábojů zubní kartáčky,” tvrdí expert na počítačovou kriminalitu Jim Christy. Pentagon pak vypočítává, že sám je ročně terčem 250 tisíc pokusů o ilegální průnik do svých počítačových systémů – každé dvě minuty jeden. Přitom 65 procent z nich je úspěšných. “Deset lidí se statisícem dolarů může vyřadit vojenskou informační sítí na týdny. Dvakrát tolik infoválečníků s jedním milionem dolarů srazí na kolena celé Spojené státy na dva až čtyři týdny. Stovka specialistů za třicet milionů dolarů poškodí americkou infrastrukturu tak, že si její plná obnova může vyžádat roky,” varoval již dříve Bílý dům expert na “infowar” Frederick Cohen.”

V roce 1999 za války s Jugoslávií byl napaden server NATO organizovaným útokem jugoslávských hackerů. Dva dny byl server zahlcen a přestalo fungovat šíření tiskových zpráv e-mailem. Svoji virtuální rovinu měly i konflikty v Čečensku a Palestině. Představme si situaci, kdy vláda demokratické země zvažuje, zda rozbít servery či jinak narušit počítačové systémy osobám a organizacím podezřelým z terorismu. Je použití crackerkých metod v takovém případě akceptovatelné? Bylo by tomu jinak, pokud by nešlo o teroristy, ale zneprátený stát?

Tak jako hacking, je i tvorba počítačových virů částečně koníčkem, částečně prostředkem kriminální činnosti a ideologického boje. V rozhovoru s několika jejich producenty se jako odpověď na motiv jejich počínání objevují odpovědi jako “Je to můj koníček, myslím že jako každý jiný, někdo sbírá známky, někdo se rýpe v zahrádce a někdo píše viry.” “A proč si narkomani píchají heroin a nedělají něco užitečného? Já osobně se pokládám za chleboďárce těch, co vyvíjí antivirové programy. A kdybych dělal něco jiného, vždy se najde někdo, kdo mě nahradí.”

V listopadu 1988 se poprvé objevila možnost šíření počítačových virů přes internet. Počítačový červ, kterého vytvořil Robert Morris, syn ředitele americké Národní bezpečnostní agentury (agentury pro bezpečnost počítačů), a který se šířil elektronickou poštou, zamořil a znehybnil několik tisíc počítačů. Přestože jeho autor byl odsouzen k veřejným pracím a policejnímu dohledu, nešlo o poslední případ. V prosinci 1997 nakazili američtí hackeri globální internetový katalog zdrojů Yahoo! počítačovým červem, který se překopíroval a smazal disk každého počítače, jehož uživatel se na Yahoo! připojil. Vzhledem ke zhruba milionové denní návštěvnosti tohoto seznamu bylo štěstí, že jeho provozovatelé “červa” odhalili a zlikvidovali v pár minutách.

V blízké budoucnosti, až budou prostřednictvím informační dálnice evidovány a vyřizovány všechny finanční transfery, úřední evidence, dopravní dispečink, atd. by mohla nehoda tohoto druhu chod společnosti vážně pošramotit. V květnu 2000 napadl tisíce počítačů po celém světě elektronickou poštou šířený virus *I love you*, vypuštěný do světa pravděpodobně na Filipínách. Další mutace tohoto viru, napadajícího pevný disk počítačů a automaticky se rozesílajícího na adresy v adresáři, se objevily vzápětí. Internetem šířené viry se staly všední realitou.

Informační systémy na internetu je možné vyřadit ještě dalším způsobem. V únoru 2000 se v několika dnech zhroutilo několik výkladních skříní e-bussinessu, jako byly server prohledávače Yahoo, zpravodajská agentura CNN, online aukce E-Buy, knihkupectví AMAZON a další. Ke kolapsu došlo uplatněním nového postupu: tzv. DDoS, distribuovaného a z více stran pocházejícího přívalu požadavků na server. Celý útok, jehož výsledkem byly milionové ztráty, přitom teoreticky mohla mít na svědomí jediná osoba, která rozšířila svůj program po “nic netušících” počítačích. Ty potom bez vědomí svých provozovatelů zaplavily své “oběti” smrští dotazů, které nebyly napadené servery schopné zvládnout a složily se. Nesou v tomto případě odpovědnost i provozovatelé počítačů, ze kterých byly bez jejich vědomí rozesílány e-maily?

SHRNUTÍ KAPITOLY

V poslední kapitole jsme se seznámili s dalšími problémovými kauzami informační etiky. Zaměřili jsme se na problémy anonymních remailerů, s problematikou závislosti na online hraní (online gambling) či přímo se závislostí na internetu (*netholismus*), na problémy spojené s agresivními počítačovými hrami a na problémy související s MUDs a chatovou komunikací. Podívali jsme se také na etické (a právní) problémy, které vyvstávají s aktivitou hackerů a crackerů.

OTÁZKY

Jaké informačně etické problémy souvisí s používáním anonymních remailerů?

Jaké informačně etické problémy vyvstávají se závislostmi na hraní výherních her na internetu? Liší se tyto etické aspekty od samotné závislosti na internetu (netholismus)?

Jak byste z pohledu informační etiky charakterizovali problematiku agresivity v počítačových hrách? Kdo a jak by měl distribuci takových her regulovat? Zkuste hledat argumenty pro a proti takové regulaci.

Jaké aspekty informační etiky souvisí s existencí MUDs a s chatovou komunikací?

Jak byste popsali rozdíl mezi aktivitou hackerů a aktivitou crackerů? Je možné jejich jednání nějakým způsobem eticky obhájit? Pokuste se o srovnání a etické zhodnocení jejich aktivity.

DALŠÍ ZDROJE

ČINČERA, Jan. *Informační etika: sylabus k bakalářskému studiu informační etiky*. 1. vydání. Brno: Masarykova univerzita, 2002. 81 s. ISBN 80-210-2981-1.

PŘEHLED DOSTUPNÝCH IKON

	Čas potřebný ke studiu		Cíle kapitoly
	Klíčová slova		Nezapomeňte na odpočinek
	Průvodce studiem		Průvodce textem
	Rychlý náhled		Shrnutí
	Tutoriály		Definice
	K zapamatování		Případová studie
	Řešená úloha		Věta
	Kontrolní otázka		Korespondenční úkol
	Odpovědi		Otázky
	Samostatný úkol		Další zdroje
	Pro zájemce		Úkol k zamyšlení

Název: ***Informační etika 2***

Autor: **Mgr. Marek Timko, Ph.D.**

Vydavatel: Slezská univerzita v Opavě
Filozoficko-přírodovědecká fakulta v Opavě

Určeno: studentům SU FPF Opava

Počet stran: 79

Tato publikace neprošla jazykovou úpravou.